

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

Muzeum
Historyczne
w Lublinie

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Tej, co w Ostrej świeci Bramie.

Już paraset lat mija
Odkąd Święta Maryja,
Co w Ostrej świeci Bramie,
Na naszych Kresów straży
Przeciw zaborcom wrażym
Polskie uzbraja ramię.
Przecież to się nie stanie,
Aby nowi poganie
Wzięli Twój ołtarz święty.
Gdzie o każdej godzinie
Polska modlitwa pównie
Od czasów niepamiętnych.

Pochyl Twe święte lica
W srebrnym sierpce księżycu.
W promiennej koronie
I usłysz głos Narodu,
Co Cię znowu od Wschodu
Postanawia dziś bronić.

A ty, dodaj nam siły
I ocal lud swój miły,
Co się do stóp Twych garnie.
Wesprzyj tak nasze dusze,
By męczeńskie katusze
Znów nie poszły na marne.

Weź pod Twoją obronę
Serca nasze skrwawione,
Walce zwycięskiej sprzysiał!
Uświęć dłońmi jasnymi
Ten szmat Wileńskiej Ziemi,
Ostrobramska Maryja!

Wiersz nieznanego autorstwa, umieszczony na odwrotnej stronie obrazka M. B. Ostrobramskiej, rozdawanego partyzantom wileńskim w lipcu 1944 r. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”.

Plan miasta Wilna z 1933 r.
ulożył St. Januszewicz.
Zbiory Marcina Orłowskiego.

Cudowny obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej, Wilno 1927 r.
Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

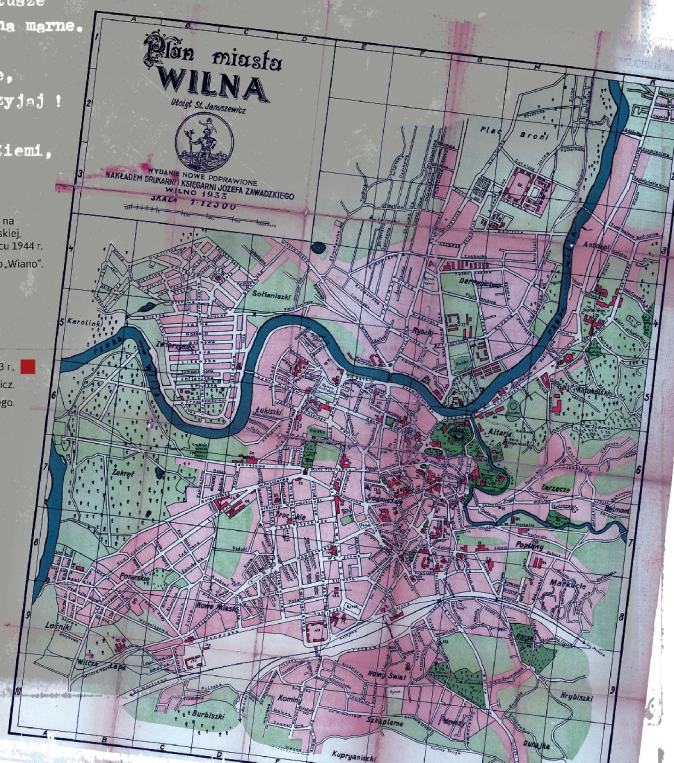
Pod Ostą Bramą. Na pierwszym planie od lewej, w jasnym garniturze, prezydent RP Ignacy Mościcki, na prawo od niego – wojewoda wileński Władysław Raczkiewicz, Wilno 1930 r.
Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

Ostra Brama nazywana także Miednicką – XVI-wieczna obronna brama miejska Wilna znajdująca się w pobliżu kościoła pod wezwaniem św. Teresy.

W zbudowanej od strony Starego Miasta kaplicy bramnej, najpierw drewnianej, potem murowanej, ok. 400 lat temu umieszczono obraz z wizerunkiem Matki Bożej Miłosierdzia, Królowej Korony Polskiej, Matka Boża ta jest zwana od nazwy bramy – Ostrobramska.

Kiedys każdy Polak potrafił wyrecytować z pamięci Inwokację z poematu Adama Mickiewicza „Pan Tadeusz”, w której znajduje się fragment poświęcony temu miejscu:

„Panno Święta, co Jasnej bronisz Częstochowy
I w Ostrej świecisz Bramie! Ty, co gród zamkowy
Nowogródzki ochraniasz z jego wiernym ludem!”

WILNO W GRANICACH II RZECZYPOSPOLITEJ

WŁĄCZENIE WILEŃSZCZYZNY DO POLSKI

Pod koniec wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. Armia Polska przeszła do kontrofensywy, która ruszyła z rzeki Niemien. Była to okazja do zajęcia przez Polskę spornych terytoriów opartych przez współdziałające z bolszewikami wojska litewskie. By nie spowodować międzynarodowego potępienia polskich działań, generał Lucjan Żeligowski, upozorowany niesubordynację wobec Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego, zajął Wilno i jego okolice, proklamując powstanie Litwy Środkowej. To pozornie niepodległe państwo zostało włączone do Polski 18 kwietnia 1922 r.

RELACJE POLSKO-LITEWSKIE

Obszar Wileńszczyzny wraz ze stołecznym Wilnem był kłosem niezgody w relacjach polsko-litewskich. Polacy, którzy stanowili większość mieszkańców regionu uważali, że tereny te służą przypadkowi państwu polskiemu. Odmiennie zdanie prezentowali Litwini – ich zdaniem historyczna stolica powinna znaleźć się w granicach nowopowstałego państwa litewskiego. Z tego powodu oba państwa, aż do roku 1938, nie utrzymywały ze sobą stosunków dyplomatycznych.

■ Obchody powrotu Wilna i regionu do Polski były hucznie świętowane. W uroczystościach 20 kwietnia 1938 r., oprócz marszałka Józefa Piłsudskiego, wzięli udział generałowie Marian Przewłocki, Aleksander Litwinowicz, Gustaw Orlicz-Dresler, Lucjan Żeligowski oraz biskup Józef Gawlina

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

Rok	Polacy		Litwini		Rosjanie		Żydzi		Inni	
1897	47 795	31%	3 131	2%	30 967	20%	61 847	40%	10 792	7%
1916	70 629	50,10%	3 669	2,60%	2 080	1,50%	61 265	43,50%	3 217	2,30%
1917	74 466	53,65%	2 909	2,10%	2 212	1,60%	57 516	41,44%	1 872	0,70%
1923	100 830	60,20%	1 445	0,90%	4 669	2,80%	56 168	33,50%	4 342	2,60%
1931	128 628	65,90%	1 579	0,80%	7 372	3,80%	54 596	28%	1 159	0,60%

■ Spisy etniczne mieszkańców Wilna przeprowadzone przez Rosjan (1897 r.), Niemców (1916 i 1917 r.) oraz Polaków (1923 i 1931 r.) wskazywały na znikomą liczbę Litwinów wśród mieszkańców miasta.

■ Antylitewska manifestacja na placu Napoleońskim w Wilnie w 1938 r.

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

■ Panorama Wilna z wieży zamkowej. Na dole widoczna jest Biblioteka im. Wroblewskich. Za zaleką Wilni widać kościół św. Rafała na Śnipskach

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

ROZWÓJ WILNA

Prowincjonalne w czasach carskich Wilno w II Rzeczypospolitej stało się miastem wojewódzkim. Było głównym ośrodkiem kulturalnym i gospodarczym w północno-wschodniej części państwa polskiego. Napływała tu ludność nie tylko z regionu, ale i całego kraju, tak że w przededniu drugiej wojny światowej populacja zbliżyła się do 200 tys.

Prócz chrześcijan – katolików, protestantów, prawosławnych – miasto zamieszkiwało było przez wyznawców religii muzułmańskiej, islamu i wspólnotę karaimów.

■ Nadanie specjalnego statusu muzulmanom i karaimom w Wilnie w 1936 r.

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

— WILNO POTWIERDZIŁO SWĄ POLSKOŚĆ. Pomimo wszystkich wysiłków litewskich, nacisku, gróźb i „uprzedzeń”, ostatnio przeprowadzony spis ludności potwierdził polskości Wilna. Oto jak wyglądały czasy: Polaków 80 tys., Litwinów 63 tys., Rosjan 30 „, Białorusin. 7 „, Żydów 12 „.

W nast. numerze omówimy szczegółowo sprawę. Druk stwierdzamy tylko, że Wilno jest i pozostanie polskim miastem.

Zbiory Marcina Orłowskiego

■ Drusieniki. Położone pomiędzy Grodnem a Wilnem uzdrowisko było bardzo modnym miejscem wypoczynku w okresie II Rzeczypospolitej. Powstawały tu nowe zakłady lecznicze, baseny, pijalnie wód mineralnych. Bywali tu m.in. Hanka Ordonówna, Juliusz Osterwa, Józef Piłsudski. Na zdjęciu marszałek Piłsudski z córkami i przyjaciółmi w Drusienikach w 1924 r.

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

UNIwersytet Wileński i JEGO DZIEJE

Uniwersytet Wileński (Akademii Wileńskiej) założył w 1579 r. król Stefan Batory. Był jednym z najważniejszych ośrodków naukowych w Europie Wschodniej. W czasie zaburzeń działał pod carskim patronatem, następnie został zlikwidowany. Była to kara za udział studentów i profesorów w Powstaniu Listopadowym. Uczelnię odnowiono w 1919 r., nadając jej patrona – króla Stefana Batorego. Uniwersytet posiadał licea, wydziały, a także Ogród Botaniczny, Muzeum Etnograficzne i Przyrodnicze oraz Obserwatorium Astronomiczne. Językiem wykładowym w czasach II RP był język polski, po zajęciu miasta w 1939 r. przez Litwinów i Sowieców, wykłady prowadzone były po litewsku. W 1945 r. polskim profesorom nie pozwolono nauczać na swojej macierzystej wileńskiej uczelni. Większość z nich przeniosła się do innych ośrodków. Tradycje uniwersytetu wileńskiego kontynuuje Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

■ Odtworzony w 1919 r. Uniwersytet Stefana Batorego szczycił się jednym z najlepszych wydziałów filologii polskiej w II Rzeczypospolitej

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

POCHÓWEK SERCA JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO

Pochodzący z Żuław w okręgu wileńskim Józef Piłsudski był mocno związany ze swoją małą ojczyzną. Po jego śmierci postanowiono uhonorować jego wolę, by jego serce spoczęło tam, skąd pochodził. Uroczystości pogrzebowe odbywały się najpierw w Warszawie, a następnie w Krakowie, gdzie trumnę złożono w wawelskiej krypcie św. Leonarda.

Trzy tygodnie po śmierci marszałka sprowadzono do Wilna prochy jego matki – Marii Piłsudskiej i złożono je na cmentarzu na Rossie. W pierwszą rocznicę śmierci serce Marszałka zostało złożone w grobie matki. Na wspólnym pochówku umieszczono napis: „Matka i Serce Syna” oraz, zgodnie z wolą zmarłego, wykuto cytaty z utworów Juliusza Słowackiego.

■ Grobowiec Marii Piłsudskiej i serca Marszałka Józefa Piłsudskiego na cmentarzu na Rossie, Wilno 1936 r.

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe, Zbiory Biblioteki Narodowej

12 maja 1936 r. odbył się w Wilnie uroczysty pogrzeb serca Józefa Piłsudskiego i szczątków jego matki. Nabożeństwo pod Ostrą Bramą

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum Historyczne w Łublinie

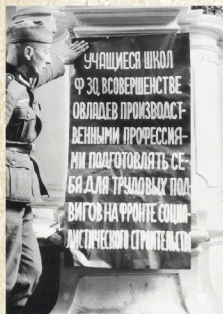
ZAJĘCIE LITWY, ŁOTWY I ESTONII PRZEZ ZSRS

KRÓTKI OKRES LITEWSKIEGO WILNA

19 września 1939 r., po krótkiej jego obronie przez Polaków, Wilno zajęła Armia Czerwona. 28 października 1939 Sowieci przekazali miasto oraz 20% powierzchni Wileńszczyzny Litwinom. Nowe władze rozpoczęły rządy od wprowadzenia języka litewskiego jako jedynego urzędowego. Szereg polskich wykładowców akademickich i nauczycieli straciło pracę. Zamknięto gazety ukazujące się w języku polskim. Wiele rdzennych mieszkańców Wilna pozbawiono prawa do nowego obywatelstwa – los ten, oprócz Polaków, spotkał też propolskich Żydów. Sprowadzono do miasta litewskich urzędników, zachęcanych Litwinów z głębi kraju do przenoszenia się do grodu Giedymina. Z perspektywy prawa międzynarodowego postępowanie nowych władz było bezprawną okupacją.

ZAJĘCIE LITWY I WILEŃSZCZYZNY PRZEZ SOWIETÓW

Nowe porządki na Wileńszczyźnie nie trwały długo, została ona całkowicie wcielona do Związku Radzieckiego. W lecie 1940 r. Sowieci wystosowali ultimatum, które zostało przyjęte przez Litwinów – na Wileńszczyznę wkroczyła Armia Czerwona, która wsparła utworzenie nowego grosowieckiego rządu. Nastąpiła „czerwona” okupacja Litwy, utworzono Litewską Socjalistyczną Republikę Radziecką ze stolicą w Wilnie. Litewskie siły zbrojne wcielono do Armii Czerwonej, wprowadzono cenzurę, odebrano posiadaczom ziemię, przeprowadzono nacjonalizację banków i zakładów przemysłowych. Policja polityczna NKWD rozpoczęła prześladowania „wrogów ludu” – w tym również polskich mieszkańców Wileńszczyzny. Około 30 tys. Polaków zostało wysiedlonych w głąb ZSRR lub zesłanych na tereny okupowane przez Niemców. W podobny sposób w tym samym czasie Sowieci zajęli również Estonię i Łotwę.

■ Sowiecki plakat propagandowy na kościele ewangelickim w Wilnie przekształconym przez władze na klub i dom mieszkalny dla robotników. Wilno, 6 lipca 1941 r.

Fot. Archiwum IPN

■ Litewskie czołgi wkraczają do Wilna, 1939 r.
Fot. Wikimedia, lic. GFDL

■ Przejazd sowieckiej kawalerii przez Plac Katedralny w Wilnie, koniec września 1939 r.
Fot. Archiwum IPN

■ Wraz z Armią Czerwoną, wkraczającą na tereny Polski, Litwy, Łotwy i Estonii, podążali oficerowie polityczni i komunistyczni propagandziści, mający za zadanie pokazywać ZSRR jako kraj wolności i dobrobytu. Wiec agitacyjny w nieznanym mieście, 1939 r.
Fot. Archiwum IPN

■ Litewski żołnierz z baszty zamkowej obserwuje Wilno, 1939/1940 r.
Fot. Wikimedia, lic. GFDL

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum
Historyczne
w Lublinie

Kłeska w wojnie obronnej 1939 r. nie złamała ducha oporu ludności polskiej. Pierwszą formacją konspiracyjną o zasięgu ogólnokrajowym była powstała już 27 września 1939 r. Służba Zwycięstwu Polsce. Gen. Władysław Sikorski zastąpił ją w listopadzie 1939 r. nową formacją – Związkiem Walki Brojowej. Głównym celem ZWB było prowadzenie działalności konspiracyjnej, organizowanie sił zbrojnych oraz przygotowanie społeczeństwa do walki z okupantem. Działano w oparciu o strukturę terytoryalną, skupiając się na utrzymaniu komunikacji i między regionalnymi Polską oraz na prowadzeniu działań propagandowych, szkoleniowych, organizowaniu sabotażu i dywersji, zbieraniu informacji wywiadowczych. 14 lutego 1942 r. ZWB został przemianowany na Armię Krajową.

Witno szybko stało się miejscem intensywnej działalności konspiracyjnej. Już w okresie litewsko-sowieckiej okupacji powstało tu blisko czterdzieści tajnych polskich organizacji. Miały one różny charakter, a dawne spory polityczne utrudniały ich współdziałanie. Sytuacja taka była typowa dla całego terytorium przedwojennej Polski. W przypadku Wileńszczyzny nie doszło do przejawów otwartej wrogości. Był to efekt zabiegów medycyńskich ks. Kazimierza Kucharskiego, który doprowadził do podporządkowania się ZWZ szeregu lokalnych organizacji w Wilnie.

W celu koordynacji działań w okupowanej ojczyźnie rząd londyński powołał tajny naczelny organ władzy administracyjnej – Delegaturę Rządu na Kraj. Na terenie Włoch najwyższym rangą przedstawicielem rządu był Aleksander Zwierzyński. Przed wojną był on politykiem, publicystą związanym ze Stronnictwem Narodowym. Działalność konspiracyjną rozpoczął w pierwszych tygodniach okupacji. W 1943 r. został prezesem Zarządu Głównego Stronnictwa Narodowego, a w wrześniu 1944 r. otrzymał powołanie na wiceprzewodniczącego Rady Jedności Narodowej. 8 marca 1945 r. w Brwinowie aresztowało go NKWD i wywieźło do Moskwy. W pokazowym „procesie szesnastu” został skazany na osiem miesięcy więzienia. W listopadzie 1945 r. powrócił do kraju.

Pod koniec 1939 r. z Warszawy do Wilna przedostali się oficerowie ZWZ. Ich obecność oraz konsolidacja środowisk konspiracyjnych umożliwiły powołanie Okręgu Wileńskiego ZWZ. Terytorialny obszar działań obejmował początkowo Wilno i fragmenty województwa wileńskiego przekazanego Litwie przez Sowietów. Po aneksji Litwy przez ZSRS terytorialną właściwość Okręgu Wilno rozszerzono. Konspiracyści prowadzili działalność na terenie całego dawnego województwa wileńskiego i na terenie przedwojennego państwa litewskiego. Do końca 1940 r. udało się stworzyć siły kadrowo organizacyjne, przygotować plany działań wojewskich, rozpocząć szkolenia formacji partyzanckich i zainicjować działalność prasę konspiracyjną.

Nierazym komendantem Okręgu Wilno Związek został Nikodem Sulski, był on zawodowym żołnierzem, weteranem wojny światowej, wojny polsko-bolszewickiej oraz uczestnikiem buntu Żeligowskiego. W latach dwudziestych piastował różne funkcje – był komendantem Centralnej Szkoły Szarych Granicznej, kierownikiem Okręgowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przygotowania Wojskowego w Toruniu. W latach trzydziestych służył w Korpusie Ochrony Pogranicza. Do działalności konspiracyjnej przystąpił na samym początku wojny jeszcze w ramach SZP 13 kwietnia 1941 r. został aresztowany przez NKWD. Był więziony do sierpnia 1941 r., gdy uwolniono go z ramienia układu Sikorski-Majski. Wstąpił do tworzonej w ZSRD oddziałów Polskich Sił Zbrojnych – Armii Andersa, w której awansował do stopnia generała brygady.

Zarządzenie tajnymi strukturami wymagało precyzyjnego ustalenia kompetencji terytorialnych. Zgodnie z wytycznymi Komendy Głównej ZWZ Wileńska została podzielona na Wilno-Miasto oraz Wilno-Wieś (Prowincja). Wilno-Miasto otrzymało kryptonim „Dwór”, podczas gdy Wilno-Wieś otrzymała kryptonim „Pole”. W 1942 r. po przekształceniu ZWZ w AK, zreorganizowano strukturę Okręgu Wileńskiego. Powstały inspektoraty, które dzieliły się na obwody. Określały się one z powiatami według podziału administracyjnego sprzed 1939 r. Okręg Wileński Armii Krajowej nosił różne konspiracyjne nazwy m.in. „Młód” i „Wiano”.

Gen. Stanisław Ujejski, w obecności gen. Władysława Sikorskiego, przekazuje sztandar Polskich Sił Powietrznych lotnikom z 300. Dywizjonu Bombowego. Sztandar został wykonany konspiracyjnie w Wilnie w 1940 r. i przemycony do Wielkiej Brytanii. Swindery, 1941 r.
Na sztandarze znajdował się wizerunek Matki Boskiej Ostrobramskiej i napisy: „Wilno 1940, Miłośń żąda ofiary”
Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

Pierwszy komendant Okręgu
Wileńskiego ZWZ Nikodem Sulik.
Po aresztowaniu przez NKWD w 1941 r.
udało mu się wyjść z ZSRs z armią gen.
Andersa. Na zdjęciu – jako dowódca
5. Kresowej Dywizji Piechoty II Korpusu
Polskiego we Włoszech

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

Komunikat Na moey wyroku śmierci wydanego przez W. S. S. zgładzeni zostali następujący zdrajcy Narodu i Państwa i olskiego.

1) Data 26 czerwca 1943 r. — Leon-Kazimierz Kietkowski — agent Gestapo.
2) Data 7 lipca 1943 r. — Danuta Wyleżyńska — agentka Gestapo.

Kierownictwo Walki Konspiracyjnej
Okręgu Wileńskiego

Komunikat Kierownictwa Walki Cywilnej Okręgu Wileńskiego o wykonaniu wyroków śmierci na agentach gestapo. Pismo „Niepodległość” wydawane przez AK w Wilnie, nr 23 z 15 lipca 1943 r.

Zbiory Marcina Orłowskiego

Odnaczanie żołnierzy z 3. Brygady AK przez ppłk. Aleksandra Krzyżanowskiego „Wilka” (drugi od prawej), za pułkownikiem stoi mjr Teodor Cetys „Ślaw”. W pierwszym rzędzie od lewej: por. Gracjan Fróg „Szczerbiec”, Lech Iwanowski „Lancel”, Romuald Rajś „Bury”, 9 kwietnia 1944 r. Turpie

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

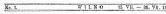
Przysięga oddziału 5. Brygady
Wileńskiej AK
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej
Okresu Wilno „Wiano”

Ks. Kazimierz Kucharski „Szymon”,
współorganizator i dobry duch Okręgu
Wileńskiego ZWZ-AK

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu
Witno „Wiano”

■ Pierwszy numer wileńskiego konspiracyjnego pisma „Niepodległość” z lipca 1942 r.

Fot. Zbiory Biblioteki Narodowej

[illegible][illegible]

Deklaracja programowa Rządu Polskiego

[illegible][illegible]

Polak ojczyma słowacka wilek
Grażyna i przebiegła
na świątę Nurella

Polak regional attorney with Canyon & Associates in the Nevada.

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

 Muzeum
Historyczne
w Lublinie

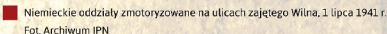
Polak regional attorney with Canyon & Associates in the Nevada.

22 czerwca 1941 r. III Rzesza zaatakowała Związek Radziecki. Niemiecka armia parła szybko naprzód zaskakując sowiecką obronę. Już pierwszego dnia wojny Luftwaffe zbombardowała Wilno, a dwa dni później do miasta wkroczył Wehrmacht. Wycofujący się Sowieci zamordowali co najmniej kilkuset więźniów z wileńskich więzień. Wśród ofiar byli zarówno kryminaliści, jak i więźniowie polityczni narodowości polskiej, żydowskiej i litewskiej.

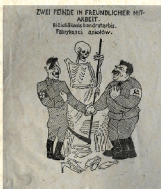
Litewscy emigranci próbowali w Berlinie w listopadzie 1940 r. Litewski Front Aktywistów (Litewski Aktywistas Frontas – LAF). Chociaż celom nadziedzim dla organizacji było powstanie niepodległej Litwy, ruch ten sygnalizował charakter faszystowski. W momencie wybuchu wojny między II Rzeszą a ZSRR działała LAF liczyła, że uda się uzyskać niepodległość i Wilno zostanie stolicą Litwy. Po zajęciu terenów Wileńszczyzny przez Wehrmacht, LAF proklamował powołanie Tymczasowego Rządu Litewskiego, lecz Niemcy nie zaakceptowały tej decyzji i przywrócić LAF internowano. Nie zniechęciło to jednak członków LAF do kontynuowania współpracy z Niemcami.

W 1940 - Litwa wraz z Niemcami zamieszkała 210 tysięcy Żydów - wojnę przetrzyzało zażalenie kilkanaście tysięcy. Liczba 210 tys. nie obejmowała jednak tych, którzy uciekli tu z obszarów okupowanej przez Niemców i Sowiechów Polski. Od czerwca 1941 eksterminacja Żydów była przeprowadzana przez okupanta niemieckiego, jednak w znacznym stopniu wspierali lub tolerowali ją kolaboranci Litwcy z ŁAF i innych organizacji. Litwini włączyli się do pogromów w Kownie, aystowali Niemcom przy egzekucjach przeprowadzanych w podwileńskich Ponarach. Liczba ofiar masowych mordów w Ponarach szacowana jest nawet na 100 tysięcy. Największą część zamordowanych stanowili Żydzi (ponad 70 tys.), zabijano tam również Polaków, polskich Tatarów, Romów, łeców sowieckich i Litwinów, którzy mieli sprzeczki komunizmu.

W Ponorach ginęli Polacy skazani wyrokami niemieckich sądów, złapani podczas ulicznych łapanek, zatrzymani na podstawie list prosypanych przygotowanych przez litewską policję – Saugumė, która wyszukiwała ofiary wśród polskich elit. W egzekucji ginęli profesorowie Uniwersytetu Stefana Batorego, przedstawiciele inteligencji, księża, harcerze, uczniowie gimnazjów wileńskich, żołnierze Armii Krajowej. Zamordowano tu m.in. prof. Kazimierza Pelczarza, pioniera polskiej onkologii, ok. 90 dzieciąt i chłopców ze szkół wileńskich, którzy tworzyli konspiracyjny Związek Włochów Polaków – wcześniej przeszli brutalne śledztwo na Gestapo. Szacuje się, że w Ponorach zginęło ok. 2000 Polaków.

■ Ponary – prace ekshumacyjne szczątków osób zamordowanych przez Niemców i Litwinów, sierpień 1944 r.

Ulotka wydana przez Armię Krajową w Wilnie jednocześnie w trzech językach: niemieckim, litewskim i polskim, pokazująca bestialstwo obu systemów totalitarnych – niemieckiego (Hitler) i sowieckiego (Stalin) z tekstem „Dwóch wrogów w przyjaznej współpracy. Fabrykanci aniołów”

WYSTĘPY BANDYCKIE GEBIETSKOMMISA-

RA WULFFA
Wychowanek hitlerowskiej partii: Wulff

w czasie swej inspekcji gminy w Żyżmorach
osobiście zastrzelił i gospodarzy narod-
owości litewskiej i polskiej. Oprawcą i ka-
tem z powołania okazał się hitlerowski dy-

NIE CHCĄ IŚĆ POD ROMBY

Mobilizacja i na rozkaz do Niemiec, którzy podbiliła 6 rocznie, nie daje rezultatów. Z 50 mln grun ziemi tylko 5,2 milje żyły WYCHYNY USA-CIARZY SOWICKICH.

Część Województwa Wilkowskiego i wale Nowego, jest terenem rabunkowym na podwójne holenderskie, na majątki i zagrody bogatych chłopów. Jest to ledwie troszeczny dowodem niskiego stanu moralnego oddziaływania desantowych, a drugiej zaś strony słabości administracji niemieckiej.

MASOWY MORD ŻYDŌ W

Dnia 15 katektina na Pouchars zo 10-11
wymordowano w basztach sposob przez
mandurawo policje i lewsky otoko 400 zy-
de muto zy, kobiet i dzieci przywiozono
w kochonki i kochonki. W tym czasie
i traktakia odwywali sie w dola hie na-
czasz przygowanowch, rozbiernio do nara
i wystrelizowano z karabinow raznych i ma-
synowych. Dzieci morderowano uderzeniem
kocht lub uderzeniami podatych batow.
W tym czasie w kochonkach i kochonkach
jeste ofiedia, gaj morderow, po wyjadu
z wagonow probowali ucieczki. Trupy lezaly
w kochonkach i kochonkach oddzial egzekucyj-
ny wzroslo otoko 200 ludzi. Po morderstwie
odbyla sie orgia grabiezy z trupa z zidera-
nia i zabicia. W tym czasie w kochonkach
doko hieja morderow wystapal i lewsky,
policja i kochonki i kochonki dola okolicz-
nosci.

Wiomości z „Niepodległości” nr 17 z kwietnia, nr 21 z czerwca, nr 29 z października 1943 r. informujące o mordowaniu obywateli różnych narodowości w Ponarach i o likwidacji Getta w Wilnie

Zbiory Marcina Orłowskiego

 Litewscy wartownicy przed siedzibą niemieckiego dowództwa w Wilnie, 30 czerwca 1941 r.
Fot. Archiwum IPN

Żołnierz niemiecki wrzuca pieniądze do puski Litwinki ubranej w strój ludowy. Zbiórka na Niemiecki Czerwony Krzyż, lipiec 1941 r., Wilno

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

KĄŻDY, PRZECIWKO KĄŻDEMU

SAUGUMO

Niemcy po rozwiązaniu litewskiego rządu tymczasowego wcielili podległe mu siły policyjne do własnego aparatu okupacyjnego. Nowa formacja uzyskała nazwę **Saugumo** policja – była zwaną Sauguma. Organizacja ta przeciwdziałała przestępczości kryminalnej, dostarczała danych kontrwywiadowczych wymierzonych w polskie i sowieckie podziemie, uczestniczyła w akcjach antypartyzanckich, prowadziła prześladowania ludności polskiej i żydowskiej, strzegła murów getta, uczestniczyła w egzekucjach. Wiele funkcjonariuszy Saugumo było jednocześnie członkami konspiracyjnych organizacji litewskich, dostarczając im tajnych informacji o planach i działaniach Niemców.

Wezwanie

DO LITEWSKICH ORGANIZACJI NIEPODLEGŁOŚCIOWYCH

Została przez nas stwierdzona, że **beściłskie katowanie więźniów politycznych podczas badania w Gestapo dokonują niemal w y ł ę z a n i e** oprawy z litewskiej Saugumo, przostający na szlizie niemieckiej.

W imię solidarności walki ze wspólnymi wrogami, głębokimi miżupno naród litewski jak Polski, – **wzywamy konspiracyjne Organizacje Niepodległościowe Litewskie**, aby dostępnymi im środkami niewołowania położyły kres tej hańbiącej naród litewski procedurze. Tolerowanie własnym społeczeństwem oprawców i kałów jest niedopuszczalne.

Przysięgacie więc nie zalekając do tępienia swoich zdrajców, wysługujących się wrogom, tak jak my to ze swolnit robimy.

Kierownictwo Walki Konspiracyjnej
Okręgu Wileńskiego

■ **Apel – wezwanie do Litwinów o walkę z kolaborantami współpracującymi z Gestapo**, wystosowany przez Kierownictwo Walki Konspiracyjnej Armii Krajowej. Fragment pisma AK „Niepodległość” nr 23 z 15 lipca 1943 r.

Zbiory Marcina Orłowskiego

PARTYZANTKA SOWIECKA

Dowództwo sowieckie wykorzystало sprzyjające warunki i zaczęło inicjować powstanie własnej partyzantki. Jej szeregi zasilili tysiące żołnierzy Armii Czerwonej, którzy pozostali na zapleczu frontu w wyniku szybkiego postępu Wehrmachtu, a także ukrywający się przed Niemcami Żydzi. Zorganizowano most powiatu zny zaopatrujący partyzantów w broń, materiały wybuchowe i propagandowe. Wśród partyzantów obecni byli oficerowie NKWD czuwający nad realizacją sowieckich planów. Formacje te atakowały wezły zaopatrzenia, lotniska, patroli niemieckiego wojska. Na Wileńszczyźnie, z powodu specyficznych warunków etnicznych, działalność partyzantki sowieckiej skupiała się w dużej mierze na walce z litewskimi oddziałami i polskimi organizacjami konspiracyjnymi i na brutalnym pacyfikowaniu wsi, które wspierały Polaków lub Litwinów.

TERROR PARTYZANTÓW SOWIECKICH

We wsi Ogródniki k. Ołkienik 3 listop. spalili dasanniarze sow. 18 gospodarstw. W kilka dni później zostało spalone miasteczko Werniany, również przez bandy sowieckie

■ Informacja z „Kroniki Wileńskiej” zamieszczonej w piśmie AK „Niepodległość” ukazującym się w Wilnie, nr 34 z 18 grudnia 1943 r.

Zbiory Marcina Orłowskiego

PARTYZANTKA ŻYDOWSKA

Ludność żydowska usiłowała tworzyć własne siły mogące stawić opór oddziałom niemieckim, litewskim, polskim czy białoruskim. Na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim najsłynniejszą formacją złożoną z uciekinierów z getta była grupa braci Bielskich. Oddział początkowo składał się z czwórki braci i kilkunastu innych uciekinierów, potem rozrósł się do kilkudziesięciu osób. Formacja ta współpracowała z partyzantką sowiecką, organizowała ataki na transporty z Żydami – udało się jej uratować grupę ponad 1200 cywiliów oraz założyć „partyzancką republikę” ukrytą w lasach regionu Nowogródka. Wiazało się to jednak z udziałem w akcjach przeciw innym grupom etnicznym, często bezbronnym. Niektórzy historycy wskazują, że część oddziału braci Bielskich mogła brać udział w wymordowaniu wraz z Sowietami 128 polskich mieszkańców wsi Natoliki (8 maja 1943 r.).

BANDY ŻYDOWSKIE Plagą osiedli w okolicy Bieniań są bandy Żydów ukrywających się po lasach. Z nastaniem mroku napadają one na okoliczne wioski i folwarki, rabując żywność, obuwie i ubranie. W razie stawiania oporu ich żądaniom, mordują ludność w beściłski sposób.

■ Informacja z „Kroniki Wileńskiej” zamieszczonej w piśmie AK „Niepodległość” ukazującym się w Wilnie, nr 34 z 18 grudnia 1943 r.

Zbiory Marcina Orłowskiego

POLICJA BIAŁORUSKA MORDUJE POLAKÓW. W rejonie Baranowicz zostało w ostatnich 2 miesiącach samowolnie aresztowanych i rozstrzelanych bez sądu przeszło 100 Polaków (w tym 17 kobiet) za rzekome sprzyjanie komunistom (!) i współpracę z bolszewikami za czasów sow. okupacji. Mord te, z stał po fakcie zaakceptowany przez Gebietskomisara w Mińsku – Kubego – znanego polakożercę.

■ Informacja z „Niepodległości” nr 22 z 1 lipca 1943 r. o mordach policji białoruskiej na Polakach.

Zbiory Marcina Orłowskiego

■ Uroczysta zbiórka 5. Brygady Wileńskiej AK. Przed frontem prezentującego broń oddziału przechodzi pies brygady – „Negri”

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Msza polowa w VIII batalionie 77. pp AK, Nowogródzkie, 1944 r.

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ W oddziałach AK znajdowali się żołnierze różnych wyznań, ale przede wszystkim byli to katolicy i prawosławni. Operowano na terenach, gdzie w zależności od miejsca, dominowała ludność polska, białoruska, czasami litewska. Ludność żydowska, stanowiąca przed wojną często kilkadziesiąt procent populacji mieszkańców miasteczek, została wywieziona i zgładzona przez Niemców. Na zdjęciu żołnierze 3. Brygady AK w jednym z zajętych miasteczek, w którym trwa łag okolicznej ludności

Fot. Archiwum IPN

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum
Historyczne
w Lublinie

BRYGADY ARMII KRAJOWEJ I PUŁKOWNIK „WILK”

BRYGADY ARMII KRAJOWEJ

Przekształcenie ZWZ w Armię Krajową i powołanie w ramach Armii Krajowej Kierownictwa Dywersji (Kedywu) związane było z intensyfikacją przygotowań do zrywu zbrojnego. Pierwszy oddział partyzancki w okręgu Wilno utworzono w marcu 1943 r. Został on rozbity przez sowiecką partyzantkę pół roku później. Wymierzona w polskie struktury zbrojne działalność Niemców, litewskich kolaborantów oraz sowieckiej partyzantki nie przeszkodziła w odtworzeniu rozbitych brygad i w powstaniu kolejnych. W przededniu operacji „Ostra Brama”, w 1944 r., w skład sił podległych Wileńskiemu Okręgowi AK „Wiano” wchodziły trzy duże zgrupowania (wileńskie, północne i oszmiańskie) liczące 15 brygad i kilkanaście tysięcy żołnierzy Armii Krajowej.

BRYGADY ARMII KRAJOWEJ WILEŃSKIEGO OKRĘGU ARMII KRAJOWEJ „WIANO”:

1. Wileńska Brygada AK, 2. Wileńska Brygada AK, 3. Wileńska Brygada AK, 4. Wileńska Brygada AK „Narocz”, 5. Wileńska Brygada AK „Brygada Śmierci”, 6. Wileńska Brygada AK, 7. Wileńska Brygada AK, 8. Oszmiańska Brygada AK, 9. Oszmiańska Brygada AK, 10. Oszmiańska Brygada AK, 12. Oszmiańska Brygada AK, 13. Mołoczeńska Brygada AK, 23. Braślawska Brygada AK, 24. Brygada AK „Dryłwiaty”, 36. Brygada AK „Zejmiana”.

SOWIECKI MORD NA ODDZIALE „KMICICA”

Oddział partyzancki por. Antoniego Burzyńskiego „Kmicica”, który powstał w marcu 1943 r., w sierpniu 1943 r. liczył już 300 żołnierzy. Miał na koncie wiele udanych akcji bojowych – 5 przeciwko Niemcom, 2 przeciw Litwinom i 2 przeciw Białorusinom. 26 sierpnia „Kmicica” wraz ze swoim sztabem zostali zaproszeni do sowieckiej brygady im. Woroszyłowa. Celem spotkania miało być omówienie wspólnego ataku na niemiecko-litewski garnizon w miejscowości Mładziol. Polska delegacja została uwięziona, przesłuchana i potem rozstrzelana. Następnie kilka brygad sowieckich zaatakowało oddział partyzancki Armii Krajowej oczekujący na powrót swojej delegacji. Łącznie wzięto do niewoli 120 polskich partyzantów. W czasie dwóch egzekucji Sowieci rozstrzelali ok. 80 żołnierzy AK.

ALEKSANDER KRZYŻANOWSKI „WILK”

Dowództwo nad konspiracyjnymi strukturami ZWZ, po aresztowaniu Nikodema Sulika przez NKWD, przejął Aleksander Krzyżanowski „Wilk”. Po agresji Niemiec na ZSRR komendant główny ZWZ, gen. Stefan Rowecki, zatwierdził go na stanowisku komendanta Okręgu Wilno. Krzyżanowski był weteranem, uczestniczył w I wojnie światowej i wojnie polsko-bolszewickiej. Był zawodowym wojskowym, m.in. uczestnikiem kursu w Szkole Strzelania Artylerii w Toruniu. Podczas wojny obronnej w 1939 r. służył w Armii Poznań i po kampanii wrześniowej natychmiast przeszedł do działalności konspiracyjnej.

Będąc komendantem Okręgu Wilno usiłował negocjować z litewskimi i białoruskimi działaczami niepodległościowymi, lecz wzajemne pretensje terytorialne uniemożliwiły zawarcie rozejmu. W późniejszej fazie wojny starał się dojść do porozumienia z obecnymi na Wileńszczyźnie formacjami sowieckimi, rozważał też taktyczną współpracę z niemiecką armią przeciw prowadzącej wrocie wobec AK działalności sowieckiej partyzantce. Po operacji „Ostra Brama” został aresztowany przez NKWD. Zbiegł z sowieckiego więzienia i przedostał się do Polski w nowych granicach, osiadł w Pokoście. 3 lipca 1948 r. został aresztowany przez funkcjonariuszy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Osadzono go bez wyroku sądu w więzieniu mokotowskim w Warszawie. Wyceperany kilkuletnim śledztwem i pobytem w celi, schorowany, zmarł 29 września 1951 r. w szpitalu więziennym. Został pochowany w bezimennym grobie.

■ Oficerowie 1. Brygady Wileńskiej AK podczas odprawy dowódców i przeglądu stanów 1 i 3. Brygady przed mszą polową w Kamionce k. Turgei. Stoją od lewej: NN, dowódca Brygady Czesław Grombaczewski „Jurand”, por. Wilhelm Dittmeyer „Wilczur”, ppor. Sergiusz Kosciatkowski „Fakir” i NN, ok. 8 maja 1944 r.

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Żołnierze 2. Kompanii, dowodzonej przez ppor. Michała Szypillo, 23. Braślowskiej Brygady AK

Fot. Zbiory Pawła Rokickiego

■ Aleksander Krzyżanowski „Wilk”
Fot. Zbiory Wojakowego Biura Historycznego

■ Grób gen. Aleksandra Krzyżanowskiego „Wilka” na cmentarzu Powązkowskim po odnalezieniu jego szczątków i ponownym pochówku
Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

■ Ppor. Antoni Burzyński „Kmicica”, twórca pierwszego oddziału partyzanckiego Armii Krajowej na Wileńszczyźnie. Zamordowany wraz ze swoimi żołnierzami przez Sowiełów w sierpniu 1943 r.

Fot. Zdjęcie przedwojenne, Archiwum IPN

■ Grupa partyzantów 1. Brygady AK
Fot. Zbiory Wojskowego Biura Historycznego

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

PARTYZANCKIE ŻYCIE

UZBROJENIE ODDZIAŁÓW PARTYZANCKICH

Pozyskanie uzbrojenia było jednym z najtrudniejszych zadań stojących przed dowódcami formacji partyzanckich. Dużą część wyposażenia stanowiła broń przedwojenna, ukryta przed Niemcami na kampanii wrześniowej. Z czasem podziemnym uzbrojeniem stała się broń, którą zdobyto na Niemcach lub ich sojusznikach. Często była to broń zakupiona od niemieckich żołnierzy, wykradziona z ich magazynów lub fabryk. Ze względu na swoje odległe położenie od sojuszników lotnisk na Wileńszczyźnie nie docierały zrzuconej broni dokonywane przez aliantów.

NIELEGALNE FABRYKI BRONI I AMUNICJI

W warunkach okupacji uruchamiano podziemne wytwórnie sprzętu wojkowego. Nie były one w stanie sprostać potrzebom, ale ich produkcja była cennym uzupełnieniem partyzanckich arsenałów. Kwatermistrzostwo Okręgu AK „Wiano” powołało specjalną komórkę produkcyjną „Perkun”. Jej członkowie wykradali z niemieckich zakładów niezbędne środki do produkcji materiałów wybuchowych. Do czerwca 1944 r. udało się w konspiracyjnych warunkach wyprodukować 7,5 tys. butelek zapalających, 1 tys. bomb termicznych i ponad 10 tys. granatów zwanych „sidolkami”.

RELACJE Z MIESZKAŃCAMI WSI

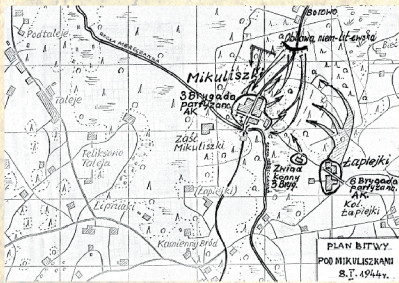
Przetrwanie oddziałów ukrywających się w lasach byłoby niemożliwe bez współpracy przynajmniej z częścią ludności cywilnej. Mieszkańcy polskich wsi zaopatrywali partyzantów w żywność, ubrania, dostarczali informacji o ruchach wojsk okupacyjnych, formacji litewskich i sowieckich. Przyjmowali i ukrywali partyzantów w domach, leczyli rannych. Nie zawsze zachowania takie motywowały by postawami patriotycznymi, czasami strachem. W warunkach etnicznego konfliktu polsko-litewsko-białoruskiego i działalności sowieckiej ludzie często bali się odmówić pomocy nie wiedząc, kto o nią tak naprawdę prosi – wróg czy swój. Za udzielenie pomocy polskim partyzantom mogła przysiąc zemsta ze strony innych narodowości oddziałów litewskich czy wojsk okupacyjnych i wsi mogła zostać spalona, a jej mieszkańcy rozstrzelani.

PRZECIWKO NIEMCOM – JASZUNY I SOLECZNIKI

Różnica w potencjale uzbrojenia armii niemieckiej i AK była niewspółmierna. Ataki przeprowadzone przez oddziały AK miały charakter zasadzek, których celem było odbicie jeńców, zatrzymanie transportów czy zdobycie sprzętu. Przykładem takich działań może być akcja 3. Brygady AK, która 3 czerwca 1944 r. przeprowadziła udaną zasadzkę na szosie na transport niemiecki koło Jaszun czy atak na transport wojskowy 27 czerwca 1944 r. w okolicy miejscowości Soleczniki. W obu tych starciach 3 Brygada AK zdobyła sprzęt wojсковy, karabiny maszynowe i zapasy amunicji.

PRZECIWKO NIEMCOM I LITWINOM – BITWA POD MIKULISZKAMI

Dużą część walk na Wileńszczyźnie Armia Krajowa stoczyła nie przeciwko Niemcom, a z powołanymi przez nich litewskimi formacjami kolaboranckimi. Przykładem jest bitwa 3. Brygady Wileńskiej AK, dowodzonej przez Romualda Rajsa i Piotra Motylewicz, która kwatrowała we wsi Mikuliszki. Brygada została zaatakowana 8 stycznia 1944 r. przez dowodzoną przez Niemców zandarmierię litewską. W walce zginęło 5 partyzantów, w tym zastępca dowódcy Wileńskiej Brygady Piotr Motylewicz „Szczęściś”. Straty wroga były znacznie większe – zginęło 5 zandarmów i 26 policjantów, w tym ich dowódca por. Gregor Schnabel. Złapano również 12 litewskich policjantów, którzy mieli brać w przyszłości udział w pacyfikacji polskich miejscowości – zostali oni rozstrzelani.

Plan bitwy pod Mikuliszkami, 8 stycznia 1944 r.
Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

JEDNOCZEŚNIE PRZECIWKO NIEMCOM I SOWIETOM – BITWA POD SKORBUCIANAMI

Walki toczył również przeciwko radzieckiej partyzancie. Przykładem może być bitwa, którą miała miejsce pod Skorbućkami. Wzięła w niej udział 7. Brygada Armii Krajowej dowodzona przez Wilhelma Tupikowskiego „Wilhelma”, która stacjonowała w Skorbućkach. 12 kwietnia 1944 r. Brygadę zaatakował niemiecki oddział, zaskakując partyzantów. Spodziewano się bowiem przybycia plutonu z 3. Brygady AK, który miał być umundurowany i uzbrojony na wzór niemiecki. W trakcie walki z Niemcami, brygadę zaatakował również sowiecki oddział partyzancki, który chciał zlikwidować Polaków. Wywiązała się trójsłonna konfrontacja, gdzie każda ze stron walczyła z pozostałą. Wykorzystując bitewny chaos, 7 Brygada wycofała się z pola walki i oddaliła się od Skorbućkan.

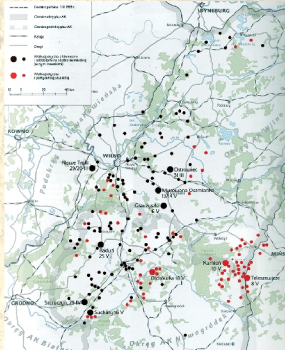
OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum Historyczne w Łublinie

Dziwieniszki – miasteczko będące przez długi czas wolne od okupantów – tzw. Republika Partyzancka. Prawdopodobnie czerwiec 1944 r. Miejsce postoju sztabu polowego ppłk. Wilka. Licznych oddziałów AK, drukarni polowej, szpitala polowego, Wysokiego Sądu Specjalnego oraz obozu dla jeńców niemieckich, którym pozwalano wysłać listy do rodzin w Rzeszy licząc na efekt propagandowy takiej korespondencji. Podobne role pełniły inne miasteczka i miejscowości w Wileńskim i Nowogródzkim np. Turgielne, Bujwidze, Bielica, Żoludek i Starynki. Na zdjęciu – 8 Brygada AK
Fot. Zbiory Michała Butkiewicza

Walki oddziałów Armii Krajowej wiosną 1944 r.
Źródło: Paweł Rokicki „Ku Ostrej Bramie. Wileńska i nowogródzka Armia Krajowa w obronie ziemi ojczystej” IPN 2016 r.

1. Żołnierze 7. Brygady AK. Siedzą od lewej: Edward Lesmanowicz, Henryk Dziekiewicz, NN, Leon Lisatowicz, Kazimierz Kozakiewicz, leżą od lewej NN i Antoni Minkowski. Jurgielany, czerwiec 1944 r.
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

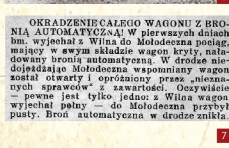
2. Por. Gracjan Fróg „Szczębiec” z najmłodszym partyzantem 3. Brygady AK Jerzym Widojko „Jureczkiem”.
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

3. Odpoczynek żołnierzy 8. Brygady Wileńskiej AK. Obok na stosie broń, która trafiła do oddziału z różnych źródeł.
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

4. Czasami dochodziło do pomyłek i polskich partyzantów, ze względu na mundury, brano za Niemców lub odwrotnie Niemców – za polskich partyzantów. Na zdjęciu żołnierze 8. Brygady AK w mundurach Wehrmachtu z białoczerwonymi opaskami. Dziwieniszki, prawdopodobnie czerwiec 1944 r.
Fot. pchor. Tadeusz Butkiewicz „Hermes”

5. Pacyfikacja wsi przez Niemców podczas walk z partyzantami, lato 1943 r.
Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

6. Kolumna 8. Brygady Wileńskiej AK maszerująca ze śpiewem przez wyzwolone miasteczko.
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

7. Wileńskie pismo konspiracyjne „Niepodległość” nr 21 z 30 czerwca 1943 r. informujące o przejęciu broni z transportu kolejowego.
Zbiory Marcina Orlowskiego.

WYBRANE AKCJE PARTYZANCKIE I BITWY ODDZIAŁÓW ARMII KRAJOWEJ W OKRĘGU WILEŃSKIM

1 lipca 1943

Duniłowicz, likwidacja posterunku żandarmerii przez oddział por. Antoniego Burzyńskiego „Kmicica”.

28 sierpnia 1943

Miadziny, zniszczenie mostu na Trakcie Marszałka Piłsudskiego przez oddział Armii Krajowej bosmana Jana Czerwńskiego „Zuka”.

23 października 1943

Bekarty, włamanie do składów amunicji, zdobycie znacznej ilości amunicji i materiałów wybuchowych przez oddziały – partyzanta por. Adama Boryckiego „Tonka” i kedywu ppor. Andrzeja Świąckiego „Frycza”.

4 listopada 1943

Bibki, zwycięska bitwa oddziału Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki” z sowieckimi partyzantami.

28 grudnia 1943

Turgiele, zdobycie miasteczka przez oddziały partyzanckie – por. Gracjana Froga „Szczerbca” i por. Adama Boryckiego „Tonka”. Turgiele do końca okupacji niemieckiej pozostały w polskich rękach.

8 stycznia 1944

Mikuliszyn, rozbiście ekspedycji żandarmerii niemieckiej i policji litewskiej przez 3. i 6. Brygadę Armii Krajowej, straty nieprzyjaciela – 22 poległych, własne – 5 poległych.

31 stycznia 1944

Worżany, rozbiście ekspedycji Wehrmachtu przez 5. Brygadę Armii Krajowej, straty niemieckie – 42 poległych, straty własne – 20 poległych.

1 marca 1944

Majajka, likwidacja bandy rabunkowej nękającej okolice wsi przez 1. i 5. Brygadę Armii Krajowej, zabito ok. 30 bandytów.

3 marca 1944

Kiejdz, zniszczenie przez 6. Brygadę Armii Krajowej niemieckiego posterunku, zdobycie broni.

21 marca 1944

Biała Waka, rozbrojenie przez 3. i 7. Brygadę Armii Krajowej posterunków niemieckich i holenderskich. Uwolnienie jeńców sowieckich i żydowskich.

29/30 marca 1944

Nowe Troki, 3. Brygada Armii Krajowej opanowuje miasto, zdobywa broń, żywność, pieniądze z banku, niszczy Arbeitsamt.

31 marca/1 kwietnia 1944

Ostrowiec, 6. Brygada Armii Krajowej atakuje silny garnizon niemiecko-litewski i opanowuje miasto. Zdobyto broń, umundurowanie. Straty nieprzyjaciela: kilku zabitych.

12 kwietnia 1944

Skorubiany, jednoczesna bitwa 7. Brygady Armii Krajowej z oddziałem Wehrmachtu i sowiecką partyzantką.

16 kwietnia 1944

Janiszki, opanowanie miejscowości przez 5. Brygadę Armii Krajowej, wzięto do niewoli 24 policjantów.

28 kwietnia 1944

Botosza, rozbiście przez 4. i 5. Brygadę Armii Krajowej niemiecko-litewskiego oddziału rekwizycyjnego, straty nieprzyjaciela – 21 poległych.

3 maja 1944

Opisa, rozbiście posterunku policji białoruskiej przez Oddział Leśny 85 (OL-85) Armii Krajowej i 23. Brygadę Armii Krajowej.

4 maja 1944

Pawłowo, rozbiście przez 3. Brygadę Armii Krajowej kompanii litewskiej, która podpalała zagrody i zabijała polskich mieszkańców.

6 maja 1944

Adamowszczyzna, Siekowszczyzna, rozbiście przez trzy Brygady Armii Krajowej – 8., 9. i 13. dwóch kompanii litewskich pacyfikujących polskie wsie. Straty litewskie – wielu zabitych, 40 rannych i ok. 30 jeńców wziętych do niewoli.

13/14 maja 1944

Murowana Oszmianka, rozbiście przez trzy Brygady Armii Krajowej – 3., 8. i 12. – 301. batalionu litewskiego, straty nieprzyjaciela – 23 zabitych, straty własne – 12 zabitych. Żołnierze AK wzięli 250 jeńców, których po rozmundurowaniu puszczono wolno.

21 maja 1944

Kolessniki, zwycięska walka 6. Brygady Armii Krajowej z oddziałami żandarmerii niemieckiej i policji litewskiej. Nieprzyjacielowi m.in. spalono kilka samochodów.

6 czerwca 1944

Oszmiana, wykoślenie niemieckiego transportu wojskowego przez 9. Brygadę Armii Krajowej.

21 czerwca 1944

Lokiany, wykoślenie pociągu niemieckiego przez 4. i 23. Brygadę Armii Krajowej. Straty nieprzyjaciela kilku zabitych. Zdobyto broń, amunicję, sprzęt saperski i 40 szt. bydła.

29 czerwca 1944

Rudomino, starcie 3. Brygady Armii Krajowej z oddziałem Luftwaffe. Zdobyto samochód ciężarowy wraz z działkiem przeciwpancernym.

30 czerwca 1944

Szylany, rozbiście oddziału Wehrmachtu przez oddział ppor. Andrzeja Świąckiego „Frycza”.

2 lipca 1944

Szakiemy, 4 i 23. Brygada Armii Krajowej zastawiają pułapkę na konwój ewakuacyjny niemieckiej administracji, zdobywają 12 samochodów i motocykl.

6 lipca 1944

Suderwa, zdobycie miasteczka przez 5. Brygadę Armii Krajowej, likwidacja niemieckiej radiostacji.

7 lipca 1944

Szwajcary, rozbiście przez 6. i 13. Brygadę Armii Krajowej kolumny niemieckiej, uwolnienie jeńców sowieckich, włoskich i jugosłowiańskich.

13 lipca 1944

Krawczun, bitwa Zgrupowania Nr 2 Armii Krajowej z wycofującymi się z Wilna Niemcami, straty nieprzyjaciela ok. 200 zabitych, 500 jeńców, straty własne ok. 90 poległych.

■ Żołnierze 36. Brygady „Zejmiana” na postoju we wsi Bujwidze, pierwszy z prawej stoi dowódca Brygady, por. Witold Kewlicz „Wujek”, czerwiec 1944 r.

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

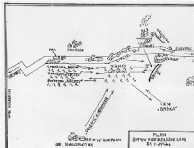
■ Kawaleria 3. Brygady Armii Krajowej na placu w Turgielach, 9 kwietnia 1944 r.

Fot. Archiwum IPN

■ Litewski oddział kolaboracyjny gen. Plechawiciusa wzięty do niewoli i rozbrany do bielizny przez żołnierzy Armii Krajowej ubranych w niemieckie mundury (po prawej). Jeńców puszczono wolno

Fot. Archiwum IPN

■ Schemat bitwy pod Kolessnikami 21 maja 1944 r. pomiędzy 6. Brygadą AK a oddziałem niemiecko-litewskim.

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Żołnierze 9. Oszmiańskiej Brygady AK. Prawdopodobnie lipiec 1944 r.

Fot. Archiwum IPN

■ Zimą walki nie ustawały, ale oddziały wołały kwatrować po wsiach niż w lasach. Żołnierze 3. Wileńskiej Brygady Armii Krajowej: Józef Bandzo „Jastrząb”, Paweł Piertas „Ślęzak”, NN „Orzeł”, Władysław Piracki „Pirat”, NN, Sukićiewicz Marian „Sek”, NN „As”, Mieczysław Trybicki „Tur”, NN, NN

Fot. Archiwum IPN

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum
Historyczne
w Wilnie

GLINCISZKI. DUBINKI. „ŁUPASZKA”

GLINCISZKI

W przedniu wkroczenia Armii Czerwonej na Wileńszczyznę narastała wzajemna wrogość między formacjami polskimi i litewskimi. Po tym, jak w starciu między 5. Wileńską Brygadą AK a litewską kolaboracyjną żandarmerią zginęło kilku policjantów, 258. batalion litewski, nie pytając niemieckich morderców o zgodę, postanowił samodzielnie ukarać polską ludność cywilną. W dniu 20 czerwca 1944 r. oddział Litwinów, wyposażony w niemiecki sprzęt, wkroczył i rozstrzelał 38 polskich cywiliów we wsi Glinciszki. Większość ofiar stanowiły kobiety i dzieci – między innymi czworo w wieku od 3 do 5 lat. Mężczyźni byli w tym czasie w pracy w niedalekim majątku. Pod Podbrzeziem Litwini zastrzelili również dyrektora majątku Władysława Komara, który interweniował w sprawie litewskich mordów w Niemczech.

DUBINKI

Zolnierze Armii Krajowej na zbrodnię w Glinciszkach zareagowali błyskawicznie. Trzy dni po niej oddziały 5. Brygady Wileńskiej AK zaatakowały litewską osadę nieopodal miasteczka Dubinki – mieli tu mieszkać Litwini winni mordów na Polakach. Po złaźnieniu litewskiego oporu, żołnierze Armii Krajowej przeprowadzili pacyfikację osady, w której zginęło dwadzieścia kilka osób, w tym wiele kobiet i dzieci. Stało się tak mimo, że dowódca Zgrupowania AK mjr Macyształ Potocki „Węgiełny” w ulotce skierowanej do Litwinów napisał: „Nie będziemy jak wy morderców bezbronne kobiety i dzieci. Kto winien – wiemy, i ręka nasza dosięgnie każdego...”. Do dziś toczą się spory o to, kto był odpowiedzialny za masakrę ludności cywilnej Dubinek i jak po niej zachowywał się oddział litewski.

ZYGMUNT SZENDZIELARZ „ŁUPASZKA”

Zygmunt Szendzielarz po ukończeniu szkół wojskowych, w tym Szkoły Podchorążych Kawalerii w Grudziądzu, został zawodowym wojskowym. Brał udział w walkach z Niemcami w 1939 r., został wzięty do niewoli, z której zbiegł. Nie mogąc przedostać się do Francji, wrócił do Wilna i włączył się w działalność konspiracyjną. W 1941 r. organizował szlakę wywiadowczą na terenie dzisiejszej północnej Białorusi, Litwy i Łotwy. Wiosną 1943 r. powierzono mu sformowanie oddziału partyzanckiego. Wczesną jesienią 1943 r. oddział ppor. Szendzielarza liczył ok. 100 ludzi. Otrzymał nazwę 5. Wileńskiej Brygady AK, zwanej też nieoficjalnie „Brygadą Śmierci”. Jego jednostka była jedną z najbardziej skutecznych i aktywnych w walce z niemieckim okupantem, litewskimi kolaborantami oraz sowiecką partyzantką.

„Łupaszka” krytykował koncepcję współpracy z Sowietami i nie uczestniczył w operacji „Ostra Brama”. Po wkroczeniu Armii Czerwonej na ziemie polskie, pozostał w konspiracji, gdzie z częścią swoich żołnierzy i innych oddziałów odtworzył wcześniej rozwiązana 5. Wileńska Brygada. Jego oddziały prowadziły działania przeciwko posterunkom MO i UB, oraz oddziałom NKWD, KBW i WP na terenie Białostockizny; później również na Mazurach i Pomorzu. Walki trwały do początku 1947 r. „Łupaszka” został aresztowany przez UB w czerwcu 1948 r. Po licznych torturach, dwupięcioletnim pobycie w więzieniu, został skazany na karę śmierci, którą wykonano w 1951 r. Warto nadmienić, że jedną z jego podkomendnych była Danuta Siedzikówna „Inka”.

■ Pluton 5. Brygady Armii Krajowej „Brygada Śmierci”. W górnym rzędzie na środku z lornetką szef Brygady Władysław Chojewski „Podbięta”, na lewo od niego adiutant dowódcy Brygady Longin Wojciechowski „Ronin”, na prawo od „Podbięty” dowódca Zygmunt Szendzielarz „Łupaszka”. Suprnięta, jesień 1943 r.

Fot. Zbiory Tomasza Kozłowskiego

■ Chwila relaksu. Od lewej w czapce uszanki Longin Wojciechowski „Ronin”, Władysław Chojewski „Podbięta”, Zygmunt Szendzielarz „Łupaszka”, NN „Tylem” do góry nogami – Lidia Lwów „Lalka”

Fot. Zbiory Tomasza Kozłowskiego

■ Mjr Zygmunt Szendzielarz „Łupaszka”, dowódca 5. Brygady Wileńskiej AK i por. Marian Płuciński „Mściśław”, dowódca 4. Szwadronu „Kiersnowo”, 1945 r.

Fot. Archiwum IPN

OBWIESZCZENIE

Sierogę gwałtowną popołudniową przez oddziały gen. Pleschawiusza, t.j. wileńskie, na spokojnej ludności polskiej w Wilnie i ziemie wileńskiej w okresie kwietnia i maja b.r. zmniejszyli mi do akcji przeciw tym oddziałom. Przebieg tych akcji jest znany zarówno ludności polskiej jak litewskiej.

Dnia 20 maja wydałem „Wezwanie do Litwinów”, wywołując ich do zaprzestania ostrego kursu antypolskiego i zażądaniem rozpoczęcia akcji pacyfikującej stosunek Litwinów do Polaków. W wezwaniu ostrzegłem, że jeżeli litewska administracja, policja i „Saigumas” nie zaniechają akcji wyniszczenia Narodu Polskiego, zastosuję jak najostrejsze środki odwetowe w stosunku do wymienionych czynników.

W dniu 20 czerwca 1944 oddziały litewskie stacjonujące w Podbrzeziu pow. wileńskiego w bestialski sposób wymordowały w majątku Glinciszki 37 osób, w tym 6-ro dzieci do lat (niepełnoletni) i kolaborantów kilkanaście osób w pobliskiej okolicy.

Poważna ta zbrodnia wstrząsnęła do głębi społeczeństwem polskim. Jak wykazało wstępne śledztwo oddziały litewskie zaatakowały kąpiących się w rzecze żołnierzy polskich Armii Krajowej, którzy występując w obronie własnej, ogniem karabinowym zmusili napastników do odwrotu.

W kilka godzin później, gdy patrol polski opuścił Glinciszki, przybył wzmocniony oddział litewski i dokonał ohydnej mordowskiej na niewinnej ludności cywilnej. Nad ofiarami znęcano się w bestialski sposób i masakrując im kończyny i roztrzaskując głowy dźbił o ściany budynków.

Wobec tej niesłychanej i ohydnej zbrodni i wobec tego, że ostrzeżenie moje nie poskutkowało poleciłem podległym mi oddziałom Armii Krajowej wykonanie odwetu na oddziałach litewskich.

Wamierza Komunikuję, że sprawcy mordów tej zbrodni będą stracani na mocy wyroku Sądu Specjalnego.

Mp. 24 czerwca 1944 r.

Dowódca Oddziałów Partyzanckich
Okręgu Wileńskiego
(-) WILNA

■ Obwieszczenie dowódcy Okręgu Wileńskiego AK polk. Aleksandra Krzyżanowskiego „Wilka” z 24 czerwca 1944 r., wydane po wymordowaniu cywilnych mieszkańców Glincisk przez oddziały litewskie

Archiwum Akt Nowych

■ Żołnierze 5. Brygady Wileńskiej AK. Zdjęcie oznaczone liczbami przez funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa w celu poszukiwania i aresztowania poszczególnych osób. Nr 3 – Danuta Siedzikówna „Inka”, nr 7 – ppor. Zdzisław Badocha „Żelazny”, nr 8 – mjr Zygmunt Szendzielarz „Łupaszka”, nr 10 – ppor. Henryk Wieliczko „Lufa”

Fot. Archiwum IPN

■ Odprawa sanitariuszek 5. Brygady Wileńskiej AK
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum
Historyczne
w Lublinie

ROK 1944

ROK 1944 I PRZYCZYNY OPERACJI „OSTRA BRAMA”

Po przegranych bitwach pod Stalingradem i na łuku Kurskim, Niemcy utracili inicjatywę na froncie wschodnim. W 1944 r., wspierana amerykańskim sprzętem Armia Czerwona, posuwała się na zachód, zbliżając się do przedwojennej granicy pomiędzy Polską a ZSRR. Wszyskie alianckie pokonując Wehrmacht pacy w górę Włoch, by na początku czerwca zająć Rzym, równocześnie dokonyali zwycięskiego ładowania we Francji. Kleśka Niemiec w wojnie, po wyparciu ich z Afryki, po ładowaniu alianów we Włoszech i we Francji, po serijny porażek na wschodzie, stała się realną perspektywą. Na te szanse liczyły grupy dążące do odzyskania niepodległości – zarówno polskie, jak i litewskie.

LINIA CURZONA

Jeszcze plany wobec Wileńszczyzny mieli również Sowietzi. Stalin po zwycięstwach Armii Czerwonej w 1943 r., w rozmowach z Brytyjczykami i Amerykanami, wskazywał tzw. „linię Gurtzowa” jako, która miała być w przyszłości zachodnią granicą ZSRR. Propozycja ta bazowała na teorii Giorgia Gurczowa z 1920 r., brytyjskiego ministra spraw zagranicznych, który wyznaczył granice państwa, które miałyby się rozciągać od wschodu od Grodna, Brześcia, przez Doruchów, na wschód od Hubieszewa i na wschód od Przemyśla, aż do Karpāt. Linia ta pokrywała się prawie dokładnie z granicą między III Rzeszą a Związkiem Sowieckim z lat 1939-1940, za tzw. IV rozbiore Polski. Konsekwencją powoławania, że Polska trafiała na rzecz ZSRR, sowieści powzięli pewne kroki, w których wówczas zamieszkiwali miliony Polaków. Polska odpowiedź na te plany była bykacją „Burza” oraz operacja „Ostra Brama”.

AKCJA „BURZA” NA WILEŃSZCZYZNIE

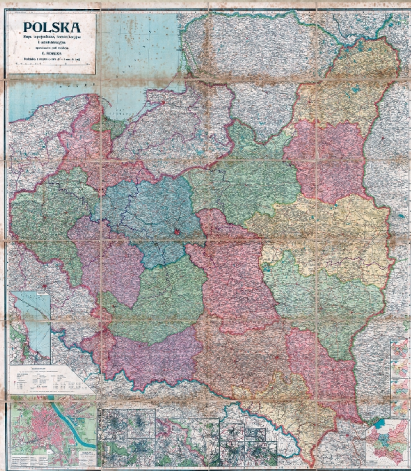
Trwała od 1 do 7 lipca 1944 r. i była wstępem do ściśle powiązanej z nią operacji „Ostra Brama”. W ramach „Burzy” oddziały partyzanckie Armii Krajowej przeprowadziły łącznie 28 akcji bojowych, które miały pokazać sprawność oddziałów i zaakcentować polskości tych ziem.

NIECHĘĆ WOBEC SOWIETÓW

Polacy na Wileńszczyźnie byli nastawieni do ZSRG wrogo - patrzyli na zbliżanie się Armii Czerwonej z niepokojem. Powodów do obaw było wiele - wspomnianom komunistyczny terror w czasie okupacji Włna w latach 1939-1941 - zyski, mrogi NKWD na działach społecznych, inteligencji. Wiedziانو wrogie wobec polskiego podziemia powstanie partyzantki sowieckiej, która atakowała żołnierzy AK, pacyfikowała polskie wieś. Wiosną 1943 r. Niemcy ujawnili masowe groby pomordowanych z rozkazu Stalina polskich oficerów w Katyniu. Wzrostła zła część stanowią oficerowie wywodzący się z Kresów. Wiele oddziałów leśnych AK, zwłaszcza tych, które wcześniej patrzyły z niechęcią na sowiecką partyzantkę, traktowało Rosjan jak wrogów i sprzeciwiało im. Jakiekolwiek współpracy z Armią Czerwoną,

- Ulotki wydane przez Armię Krajową w Wilnie pokazujące morderstwa dwóch totalitarnych systemów, które walczyły ze sobą. Ulotka z lewej pt. „Dwóch rzeźników”, ulotka po prawej pokazująca zaciętą rywalizację Gestapo i NKWD w liczbie wydawanych wyroków śmierci

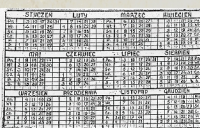
- Wileńskie i nowogródzkie były północno-wschodnimi województwami II Rzeczypospolitej. Od północy graniczyły z Litwą i Łotwą, od wschodu ze Związkiem Socjalistycznych Republik Sowieckich. E. Romer, Polska, 1938 r.
- Zbiory Marcina Orłowskiego

OŚWIADCZENIE

[illegible]

Wielno 18 stycznia 1944 r.

- Oświadczenie Konwentu Stronnictw Politycznych Polskich w Wilnie z 18 stycznia 1944 r., w sprawie zaboru polskich ziem na wschodzie przez Sowiećów. Oświadczenie zostało opublikowane w wydawanym w Wilnie piśmie AK „Niepodległość” w nr 36 z dn. 25 stycznia 1944 r.

- Kalendarzyki ręcznie rysowane przez uczniów, uczestników tajnego nauczania – tajnych kompletów w Wilnie, które były następnie przysyłane w paczkach dla partyzantów z oddziałów AK. Kalendarzyk na rok 1944 z tekstem:**

„W godzinę Wolności
Rozstłoneczni się, rozblekitni niebo,
Szumem stuletnich drzew poruszają bory.
W godowe szaty wystrojona, ślać będzie
Ziemia polska bohaterom pod nogi
Kuciera paki”

Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

- Ulotka wydana w konspiracji w 1944 r. z tekstem: „Linia Curzona, wskrzeszona oświadczeniem rządu sowieckiego, zaprzęta dziś umysły nie tylko mężów stanu, lecz najszerszych rzesz obywateli polskich. Nie damy wschodu Polski!”

Zbiory Marcina Orłowskiego

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ - ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

PLANY OPERACJI „AKCJA SERCE” I „OSTRA BRAMA”

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

Plan operacji „Ostra Brama”, autorstwa Macieja Kalenkiewicza „Kotwica”, zakładał zdobycie Wilna przed Armią Czerwoną, wykorzystując siły Brygad AK Wileńskich i Nowogródzkich. Głównym celem było uniknięcie bezpośredniego podporządkowania się sowieckiej administracji oraz zapewnienie polskiej obecności w wyzwoleńnym mieście, co miało też być zaakcentowane na arenie międzynarodowej. Plan zakładał atak na niemiecki garnizon w momencie, gdy ten zaczynał uciekać przed nadchodzącymi siłami sowieckimi. Krytykiem planu był szef sztabu Okręgu AK Nowogródek kpt. Stanisław Szulak „Warta”, który zwracał uwagę na przecenienie sił własnych i niedocenicenie woli walki po stronie niemieckiej.

OPERACJA „AKCJA SERCE”

„Kotwica” planował również oczyszczenie Puszczy Rudnickiej z partyzantki sowieckiej. Ten drugi plan nosił kryptonim „Akcja Serce”. Po dyskusjach, ze względu na przewidywaną międzynarodową reperkusję, dowództwo AK w Wilnie zrezygnowało z przeprowadzenia tej akcji, mimo że oddziały sowieckie wciąż atakowały Polaków.

REORGANIZACJA STRUKTUR WEDŁE PIERWOTNYCH ZAMIERZEŃ

Oddziały partyzanckie w okręgach wileńskim i nowogródzkim liczyły łącznie ok. 14 tys. żołnierzy, a z oddziałami garnizonu samego miasta Wilno siły AK mogły osiągnąć nawet ponad 15 tys. ludzi. Wiele z tych żołnierzy nie posiadało jednak doświadczenia ani w walkach partyzanckich, ani też w prowadzeniu regularnej bitwy miejskiej, a w takiej roli wziął udział mjr Teodor Cetyś ps. „Sław” i ptk Zygmunta Blumski ps. „Strycharczyk”. Przygotowując plan ataku na Wilno, dokonali kilku założeń. Operacja „Ostra Brama” przewidywała współdziałanie oddziałów partyzanckich z akowskim garnizonem miasta. Dowództwo nad operacją objął cichociemny – ptk Adam Szydłowski ps. „Poleszczuk”. Uderzenie na Wilno miało być przeprowadzone nocą z różnych kierunków przez pięć zgrupowań partyzanckich. Jednocześnie od wewnątrz miasta Niemców miały zaatakować oddziały AK z Wilna.

Plany skoncentrowanego ataku:

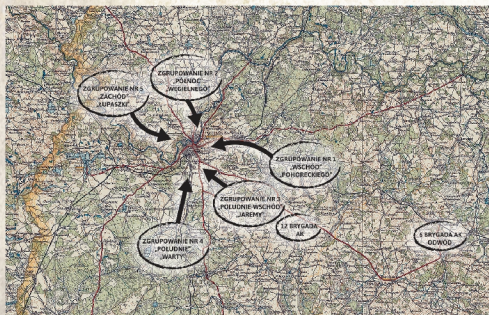
- Zgrupowanie AK Nr 1 „Wschód” mjr. Antoniego Ołachowicza „Pohoreckiego” miało nacierać od wschodu (od przedmieścia Belmont po wieś Góry);
- Zgrupowanie AK Nr 2 „Północ” mjr. Mieczysława Potockiego „Węgliwego” miało uderzyć na dzielnicę Kalwaryjską;
- Zgrupowanie AK Nr 3 „Południowy Wschód” mjr. Czesława Dębickiego „Jaremt” miało uderzyć od przedmieścia Markucie po cmentarz na Rossie;
- Zgrupowanie AK Nr 4 „Południe” kpt. Stanisława Szulaka „Warty” miało zaatakować z kierunku Puszczy Rudnickiej;
- Zgrupowanie AK Nr 5 „Zachód” rtm. Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki” miało atakować od zachodu na dzielnicę Zwierzyniec. Oddziałom „Łupaszki” przydzielono kierunek zachodni, zakładając, że w ten sposób później spotkają się z oddziałami Armii Czerwonej.

Atak na Wilno miał zostać dokonany większością oddziałów partyzanckich Okręgu Wileńskiego (dużej części Okręgu Nowogródzkiego). Przewidywano, że w ataku weźmie udział ok. 7800 żołnierzy Okręgu Wileńskiego. Okręg Nowogródzki dysponował 5700 żołnierzami, z których 3500 miało być użytych w operacji. Siły polskie atakujące Wilno miały zatem liczyć ok. 12 tysięcy żołnierzy – tak się jednak nie stało.

- Sztandar Okręgu Wileńskiego Armii Krajowej. Widnieją na nim wizerunki: św. Krzysztofa – patrona Wilna, polskiego Orła i łutewskiej Pogoni, Matki Boskiej Ostrobramskiej i Krzyża Armii Krajowej oraz napisy: „W obronie ziemi praojców”, „Konspiracja”, „Walki partyzanckie”. Powstanie Wileńskie 7-13 lipca 1944 r.

Fot. Marcin Orłowski. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

- Pierwotny, niezrealizowany plan operacji „Ostra Brama”. Zgrupowania AK Nr 4 i 5 nie wzięły udziału w akcji. Zgrupowanie AK Nr 2 zgrupowało w innym miejscu niż zaplanowano i nie brało udziału w bezpośrednich walkach o Wilno. Zgrupowania AK Nr 1 i 3 zaatakowały Wilno od wschodu, zgodnie z założeniami, ale w innym składzie jednostek niż na początku przewidywano

Mapa ze zbiorów Biblioteki Narodowej, opracowanie własne

- Ptk Maciej Kalenkiewicz wraz z oficerami i żołnierzami nowogródzkiego I. batalionu 77. pp AK w czasie koncentracji

Stoją od lewej kpr. Zenon Wasiewicz „Orzeł”, kpr. Michał Budrewicz „Organista”, plut. Tadeusz Jarmolowicz „Kosłuszko”, kpr. Władysław Górciński „Longin”, plut. NN „Wątroba”, ppor. Kazimierz Dugiel „Sawko”, ppor. NN „Bartek”, ppor. Jerzy Dąbrowski „Dąb”, ppor. Jan Wasiewicz „Lew”, plut. Michał Sagaylo „Mściwoj”, ptk dpl. Maciej Kalenkiewicz „Kotwica”, kpt. Władysław Zogło „Zych”, kpr. Olgierd Lewicki „Rogala”, st. strz. Stanisław Cholewa „Oczkow”, kpr. pchor. Wiesław Nowocień „Jastrzębiec”, sanitariuszka Henryka Tarnawska „Katarzyna”, ppor. Józef Werdaszko „Bruzda”, plut. NN „Wykonawczy”, sierż. Stanisław Podzieliński „Sosa”

Kleczą od lewej kpr. NN „Frank”, plut. Edward Baranciewicz „Orłow”, st. strz. Jan Borysewicz „Janusz”, st. sierż. Albin Klim „Bratek” i najmłodszy żołnierz Brygady strz. NN „Dobosz”, Mociewicz, lut 1944 r.

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

- Żołnierze 1. plutonu 3. Brygady „Szczerbica”

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

- 6 Samodzielna Brygada
Dyspozycyjna AK na postoju w Butrymianach, marzec 1944 r., od lewej: Wincenty Borodziejewicz „Szkrab”, August Dobrowolski „Kruk”, Jarosław Jajłowski „Góra”, Tadeusz Hryniewski „Ognik”, Michał Siniaki „Jeleni”, Krzysztof Mianowski „Maciek”

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

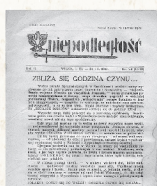
- Ptk Maciej Kalenkiewicz „Kotwica”, komendant Okręgu Nowogródzkiego AK, twórca planów operacji „Ostra Brama” i „Akcja Serce”

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

- Kpt. Stanisław Szulak „Warta”, krytykował plan operacji „Ostra Brama” ze względu na jego zdaniem nieretualne założenia

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

- Wileńskie pismo konspiracyjne „Niepodległość” nr 15 z 1. marca 1943 r. z tytułowym artykułem pt. „Zbliża się godzina czynu...” i hasłem: „Polaku. Gotuj się do walki!”

Zbiory Marcina Orłowskiego

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum Historyczne w Lublinie

OKRĘG NOWOGRÓDEK ARMII KRAJOWEJ „NÓW” I PŁK MACIEJ KALENKIEWICZ

MACIEJ KALENKIEWICZ „KOTWICZ”

Maciej Kalenkiewicz urodził się w 1906 r. Ukończył Oficerską Szkołę Inżynierii, studiował w Wyższej Szkole Wojskowej. W czasie kampanii polskiej 1939 r. służył w Suwalskiej Brygadzie Kawalerii. Po klęsce wrześniowej walczył dalej w Oddziale Wydzielonym Wojska Polskiego mjr. Henryka Dobrzańskiego „Hubala”, w którym był zastępcą dowódcy. Przedostał się na zachód, w Wielkiej Brytanii szkolił członków elitarnego oddziału tzw. cichociemnych. W grudniu 1941 r. został zrzucony do Polski. Działal w Warszawie w Komendzie Głównej Związku Walki Zbrojnej, kierował m.in. akcją niszczenia niemieckich strażnic na granicy. W 1944 r. został mianowany dowódcą Zgrupowania Nadniemeńskiego AK – podlegało mu ok. 2000 żołnierzy.

Był współautorem koncepcji operacji „Ostra Brama”. Plan Kalenkiewicza przewidywał wyzwolenie miasta zanim wkroczą do niego Sowieci. Zakładał, że jeżeli Rosjanie będą chcieli zlikwidować tak liczne zgrupowanie AK w dużym mieście, to przeciwko temu zaprotestują zachodni alianty. W operacji „Ostra Brama” nie wziął udziału, wcześniej szejstraci rękę w potyczce z Niemcami. W lipcu 1944 r. nakłaniał stacjonujące w Puszczy Rudnickiej oddziały AK do dalszej walki z Sowietami. Został mianowany podpułkownikiem i p.o. komendanta Okręgu AK Nowogródek. Inicjował odbudowanie partyzantki na terenach zajętych przez Rosjan. 21 sierpnia 1944 r. Sowieci zaatakowali pod Surkontami jego oddział. Poległ tam wraz ze swoimi 35 żołnierzami – po bitwie Rosjanie doбили rannych. W 2022 r. cmentarz polskich partyzantów w Surkontach (obecnie Białoruś) został zniszczony przez spychacze.

OKRĘG NOWOGRÓDEK ARMII KRAJOWEJ

Działalność konspiracyjna i dywersyjna na terenie przedwojennego województwa nowogródzkiego rozpoczęła się już w 1940 r. W przeciwnieństwie do Wileńskiego Polacy stanowili w Nowogródku zaledwie połowę mieszkańców, prawie 40 % populacji była białoruska. Oprócz tego, tereny te zamieszkiwała ludność żydowska, litewska i rosyjska. Na początku Okręg Nowogródek był częścią Obszaru Białostockiego AK. Od przełomu lat 1943/1944 r. zaczął działać jako samodzielny Okręg. Przed operacją „Ostra Brama” został on podporządkowany komendantowi Okręgu Wilno Aleksandrowi Krzyżanowskiemu „Wilkow”.

W połowie 1944 r. siły partyzanckie Okręgu Nowogródek składały się z 9 batalionów piechoty, kilku szwadronów kawalerii oraz wielu mniejszych oddziałów. Przy pełnej mobilizacji siły te łącznie liczyć mogły nawet ok. 7–8 tysięcy żołnierzy. Poziom uzbrojenia jak na oddziały partyzanckie był wysoki. W czasie licznych walk z Niemcami, Rosjanami, Białorusinami poległo ok. 1500 żołnierzy AK. Ostatnie drobne grupy partyzanckie przetrwały w Nowogródku co najmniej do 1953 r.

ZESTAWIENIE ODDZIAŁÓW ARMII KRAJOWEJ W OKRĘGU NOWOGRÓDZKIM, STAN NA CZERWIEC 1944 R.

Zgrupowanie Nadniemeńskie „Południe”, dowódca mjr Maciej Kalenkiewicz „Kotwicz”
Skład: I, IV, VIII batalion 77. pp AK, dwie kompanie saperów, kompania lotnicza – łącznie ok. 1930 żołnierzy

Zgrupowanie „Północ”, dowódca por. Jan Borysewicz „Kryśia”
Skład: II, V batalion 77. pp AK – łącznie ok. 950 żołnierzy

Zgrupowanie „Wschód”, dowódca kpt. Stanisław Dedelis „Pał”
Skład: III, VI batalion 77. pp AK – łącznie ok. 1030 żołnierzy

Zgrupowanie „Zachód”, dowódca mjr Jan Piwnik „Ponury”, po jego śmierci 16.06.1944 r., dowództwo przejął ppor. Bojimir Tworzyński „Ostoja”
Skład: VII batalion 77. pp AK – łącznie ok. 780 żołnierzy

Zgrupowanie Stolepeckie, dowódca por. Adolf Pilch „Góra”, „Dolina”
Skład: I batalion 78. pp AK, dywizjon 27. Pułku Ułanów, szwadron ckm 23. Pułku Ułanów – łącznie ok. 850 żołnierzy

Pierwotna mogiła żołnierzy AK poległych w Surkontach umiejscowiona na starym cmentarzu powstańców styczniowych. U stóp krzyża tarcza z napisem: „Ś.P. płk Maciej Kalenkiewicz ps. „Kotwicz” 1.07.1906–21.08.1944, syn Ziemi Wileńskiej, Cichociemny, autor operacji „Ostra Brama”, ostatni Komendant Nowogródzkiego Okręgu Wojskowego. Bohatersko poległ na polu chwały w obronie Ziemi Wileńskiej. Cześć Twoja Pamięci nasz Bohaterze”. Powyżej do krzyża przymocowana tablica z napisem: „SPOCZYWA TUTAJ WRAZ ZE SWYM DOWÓDCĄ 32 ŻOŁNIERZY ARMII KRAJOWEJ POLEGŁYCH 21 VIII 1944 r.”. W 2022 r. cmentarz został zniszczony przez spychacze

Fot. Archiwum IPN

Upamiętnienie płk. Macieja Kalenkiewicza w kościele garnizonowym pw. św. Elżbiety we Wrocławiu

Fot. Marcin Orłowski

■ Czasopismo AK Ziemi Nowogródzkiej „Świt Polski” z 27 czerwca 1944 r. ze wspomnieniem cichociemnego Jana Piwnika „Ponurego”, który poległ w bitwie z Niemcami pod Jewlaszami. Rozkaz podpisał Janusz Szlaski „Prawdzie” – komendant Okręgu AK Nowogródek

Zbiory Wojskowego Biura Historycznego

■ Żołnierz 77. Pułku Nowogródzkiego Armii Krajowej w przedwojennym mundurach z sowieckim karabinem maszynowym Maxim, październik 1943 r.

Fot. Archiwum IPN

■ Przysięga żołnierzy VII. batalionu 77. Pułku Nowogródzkiego Armii Krajowej – na stole krzyż – krucyfiks. Cztery od lewej – płk Janusz Szlaski vel Szulc „Prawdzie” komendant Okręgu Nowogródek AK, obok niego, czwarty od prawej, z magnikiem, por. Jan Piwnik „Ponury” dowódca VII. batalionu

Fot. Archiwum IPN

■ Na białym koniu dowódca Zgrupowania Nadniemeńskiego ppłk dypl. Maciej Kalenkiewicz „Kotwicz”, obok niego komo ppor. Stanisław Baranowski „Bartek”, dowódca 2. kompanii I. batalionu 77. pp AK ze swoimi żołnierzami, Młoczewski, luty 1944 r.

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Żołnierz IV. batalionu 77. pp AK wraz z sanitariuszkami. Nad Niemnem, 1943 r.

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Mjr Jan Piwnik „Ponury”, dowódca VII. batalionu 77. pp AK, partyzant Gór Świętokrzyskich i Nowogródzkiej, w chwili śmierci miał wyszeptać: „Pozdrowicie Góry Świętokrzyskie”

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum
Historyczne
w Lublinie

NIEMCY I SOWIECI PRZED BITWĄ

3 LIPCA 1944 R. TAJNY PLAN NIEMIECKIEGO GENERAŁA POELA

Wywiad niemiecki donosił swojemu sztabowi, że do szturmu na miasto szykuje się aż 18 tysięcy polskich partyzantów, a siły Wehrmachtu w Wilnie liczył wówczas zaledwie 500 żołnierzy. W związku z powyższym, niemiecki gen. Gerhard Poel zaproponował w czasie poufnego spotkania z szefem sztabu Okręgu Wileńskiego AK Lubosławem Krzeszowskim, że odda polskim partyzantom miasto pod warunkiem, że Polacy będą go wspólnie z Niemcami przed nacierającymi Rosjanami. Propozycja ta została przez Armię Krajową odrzucona.

SIŁY NIEMIECKIE W WILNIE

Przez większość czasu trwania działań wojennych w mieście stacjonowało do 500 żołnierzy Wehrmachtu. Licznymi oddziałami dysponowały podległe Niemcom litewskie formacje kolaboranckie. Dopiero na przełomie czerwca i lipca 1944 r. niemieckie siły stacjonujące w Wilnie przekształciły miasto w silny ośrodek obrony. Garnizon został wzmocniony – liczył 10,5 tysiąca żołnierzy, którzy posiadali wsparcie 60 czołgów i dział pancernych oraz silną artylerię, obejmującą 270 dział i 48 moździerzy. 7 lipca dowództwo obrony Wilna objął gen. Reiner Stahel. Po rozpoczęciu walk na przedpolach Wilna siły Wehrmachtu wzrosły jeszcze do ponad 17 tys. żołnierzy. Dodatkowo wsparciem garnizonu były samoloty Luftwaffe stacjonujące na wileńskim lotnisku Porubanek.

NADCIĄGAJĄCE SIŁY ARMII CZERWONEJ

Armia Czerwona, w ramach operacji Bagration, przeprowadziła na całym froncie – od Baltyku po Ukrainę – masowy atak na niemieckie pozycje. Siły sowieckie uczestniczące w operacji były ogromne – 1,4 miliona żołnierzy, zgrupowanych w 166 dywizjach. W kierunku Wileńszczyzny w szybkim tempie atakowały 4 armie ogólnowojskowe – 11 Armia Gwardyjska, 5, 31 i 39 Armia oraz 5 Armia Pancerna Gwardyjska. Łącznie tylko w stronę Wilna nacierało ok. 100–120 tys. żołnierzy. W dniu 2 lipca 1944 r. Sowieci zajęli miasteczko Wilejka, co stanowiło istotny krok w kierunku zajęcia samego Wilna. Lotnictwo Armii Czerwonej przeprowadzało naloty bombardując miasto w celu zniszczenia niemieckich pozycji obronnych i infrastruktury. Akcje te były nieskuteczne i powodowały liczne ofiary wśród ludności cywilnej.

UCIECZKA LUDNOŚCI

Zajmowanie Wileńszczyzny przez Sowietów skutkowało ucieczką ludności, która szukała schronienia przed działaniami wojennymi. Szacuje się, że z terenów Wileńszczyzny uciekło blisko 35 tys. litewskich cywilów. Również Polacy ze strachu przed walkami zaczęli opuszczać Wilno. W momencie rozpoczęcia operacji „Ostra Brama” w mieście pozostała prawdopodobnie mniej niż połowa mieszkańców.

■ 5 Brygada Wileńska AK toczyła regularne boje z Niemcami i Sowieci. Partyzantom pomagała świetna orientacja w terenie, oddziały pokonywały czasami przez kilka dni z rzędu dystans kilkudziesięciu kilometrów na dobę
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Oddziały Armii Krajowej, mimo tegich mrozów, prowadzili działania przeciwko Niemcom i sowieckiej partyzantce, która aktywnie działała w Nowogródzkiem. Drużyna „Wichra” z III batalionu 77. pp AK, w pelerynach maskujących, Nowogródzkie, styczeń 1944 r.
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Sowiecy kawalerzyści w czasie walk na ulicach Wilna, lipiec 1944 r.
Fot. Samary Michajłowicz Gurarij/RGAKFD

■ Ulotka, pokazująca Hitlera i Stalina, wydana przez Armię Krajową w Wilnie w trzech językach – niemieckim, litewskim i polskim: „Diabełski taniec katów”
Zbiory Marcina Orłowskiego

■ Ulotka wydana przez Armię Krajową w Wilnie w trzech językach – niemieckim, litewskim i polskim: Z lewej – zachęta w Arbetisamcie do wyjazdu do pracy do Rzeszy, po prawej – praca w Rzeszy pod przymusem w bombardowanych miastach
Zbiory Marcina Orłowskiego

■ Bolszewicy, Sowieci wkraczali na ziemię polską w XX wieku trzykrotnie – w 1920, 1939 i 1944 r. Armia Czerwona z 1944 r. była na wskroś nowoczesniejsza od tej widocznej na zdjęciu, która zaatakowała Polskę 5 lat wcześniej 17 września
Fot. Archiwum IPN

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum
Historyczne
w Lublinie

PRZYŚPIESZENIE TERMINU OPERACJI „OSTRA BRAMA”

PIERWSZA DATA

W nocy z 2 na 3 lipca na wieść, że Rosjanie dotarli do Wilejki oddalonej od Wilna o 130 km, płk Aleksander Krzyżanowski „Wilki” wyznaczył datę rozpoczęcia ataku Armii Krajowej na miasto w ramach operacji „Ostra Brama” – na 10 lipca. Oceniono, że Armia Czerwona będzie potrzebowała ok. tygodnia na dotarcie do Wilna.

DRUGA DATA

Byłkowicze postępy wojsk sowieckich zaskoczyły zarówno Wehrmacht, jak i Armię Krajową. 5 lipca 1944 r. Armia Czerwona dotarła w rejon miasteczka Smorgonie, położonego 60 km na wschód od Wilna. Niemiecki garnizon Wilna zaczął jawnie przygotowywać się do zaciepnej obrony. Dowództwo AK podjęło decyzję o przyspieszeniu akcji i wyznaczono nowy termin rozpoczęcia walki na noc z 7 na 8 lipca.

TRZECIA DATA

Część dowódców Armii Krajowej uważała, że należy zrezygnować z przeprowadzenia operacji „Ostra Brama”, gdyż w tak krótkim terminie nie uda się zmobilizować planowanych sił, a opór Niemców zapowiadał się większy niż wcześniej zakładano. Płk Krzyżanowski zakładał, że zaszyfrowane wiadomości przynależności Wilna do polskości jest jednak priorytetem. Ponadto przyjęto słusznie, że udział AK w bitwie o miasto skróci walki, zapobiegając większym zniszczeniom w mieście. Widząc postępy Sowietów zdecydowano się, że operacja musi się zacząć, jeszcze szybciej – nocą z 6 na 7 lipca.

ZESTAWIENIE ODDZIAŁÓW ARMII KRAJOWEJ W OKRĘGU WILEŃSKIM, STAN NA LIPIEC 1944 R.

Zgrupowanie AK Nr 1 „Pohoreckiego”, dowódca mjr Antoni Olechnowicz „Pohorecki”
Skład:

- 2 Brygada AK, dowódca por. Wiktor Korycki „Kazik” – 400 żołnierzy
- 3 Brygada AK, dowódca por. Gracjan Fróg „Szczerebiec” – 600 żołnierzy
- 5 Brygada AK „Brygada Śmierci”, dowódca por. Zygmunt Szendzielarz „Łupaszka” – 550 żołnierzy
- 7 Brygada AK, dowódca por. Wilhelm Tupikowski „Wilhelm” – 200 żołnierzy
- Oddział Gozdawy i Oddział osłonowy – razem 280 żołnierzy

Łącznie Zgrupowanie AK Nr 1 liczyło ok. 2000 żołnierzy

Zgrupowanie AK Nr 2 „Węglińskiego”, dowódca mjr Mieczysław Potocki „Węgliński”
Skład:

- 1 Brygada Wileńska AK, dowódca por. Czesław Grombaczewski „Jurand” – 500 żołnierzy
- 4 Brygada „Narecz” AK, dowódca ppor. Longin Wojciechowski „Ronin” – 600 żołnierzy
- 23 Brygada Brańska AK, dowódca por. Witold Kisiel „Światłodycz” – 400 żołnierzy
- 24 Brygada „Dryświaty” AK, dowódca por. Kazimierz Krauze „Wawrzecki” – 300 żołnierzy
- Oddział Leśny „Zejmiana” (później 36 Brygada AK), dowódca por. Witold Kiewicz „Wujek” – 350 żołnierzy
- Oddział rozpoznawczy Zgrupowania – 150 żołnierzy

Łącznie Zgrupowanie AK Nr 2 liczyło ok. 2300 żołnierzy.

Zgrupowanie AK Nr 3 „Jaremy”, dowódca mjr Czesław Debicki „Jarema”
Skład:

- 8 Brygada Osmiańska AK, dowódca por. Witold Turonek „Tur” – 500 żołnierzy
- 9 Brygada AK, dowódca chor. Jan Kolondo „Mały I” – 270 żołnierzy
- 10 Brygada AK, dowódca por. Konrad Bukowski „Gustaw” – 400 żołnierzy (sformowana po operacji „Ostra Brama”)
- 12 Brygada AK, dowódca por. Hieronim Romanowski „Cerber” – 230 żołnierzy
- 13 Brygada Mołodecka AK, dowódca por. Adam Walczak „Nietoperz” – 400 żołnierzy
- Oddział osłonowy dowództwa Zgrupowania oraz Pluton „S” – 120 żołnierzy

Łącznie Zgrupowanie AK Nr 3 liczyło ok. 2000 żołnierzy.

Oddziały w dyspozycji Komendy Okręgu AK:

- 6 Brygada AK, dowódca mjr Franciszek Koprowski „Konar” – 800 żołnierzy
- Oddział partyzancki Kedywu oraz Oddział Rozpoznawczy Komendy Okręgu – 220 żołnierzy

Łącznie oddziały w dyspozycji Komendy Okręgu AK liczyły ok. 1000 żołnierzy

Oddziały garnizonu miasta Wilna „Dworu”:

- Oddział Dzielnicy A, dowódca kpt. Bolesław Zagórny „Jan” – 500 żołnierzy
- Oddział Dzielnicy B, dowódca mjr Władysław Zarzycki „Rojan” – 300 żołnierzy
- Oddział Dzielnicy D, dowódca kpt. Józef Grzesiak „Kmita” – 180 żołnierzy
- Oddział miejski Kedywu, dowódca rtm. Zygmunt Augustowski „Hubert” – 90 żołnierzy

Łącznie oddziały garnizonu Wilno liczyły ok. 1000 żołnierzy.

■ Mjr Czesław Debicki „Jarema”, dowódca 3 Zgrupowania (Osmiańskiego) wśród żołnierzy w czasie marszu przez Puszcę Rudnicką, lipiec 1944 r.

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

POLAKU!

Badź gotów do ostatecznej rozgrywki. — Szykuj broń i czekaj na rozkaz.

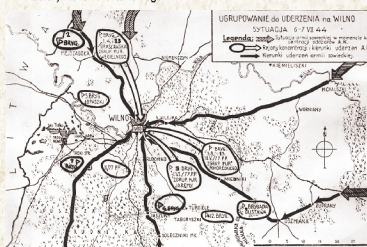
■ Fragment wileńskiego czasopisma „Niepodległość” nr 14 z 15 lutego 1943 r.

Zbiory Marcina Orłowskiego

BRACIA—CHŁOP! DO BRONII! PRECZ Z OKUPANTEM NIEMIECKIM I BOLSZEWIKIM!

■ Fragment wileńskiego czasopisma „Niepodległość” – dodatek dla wsi nr 3 z 1 września 1943 r.

Zbiory Marcina Orłowskiego

Syc. 128. Ugrupowanie polskie do uderzenia na Wilno, wg opracowania: „Walka o Wilno w II wojnie światowej”, t. III, Londyn 1950, s. 106, nr 57. / Ugrupowania i poruszanie manifestów przed ostatnią

■ Rozmieszczenie sił polskich wokół Wilna 6/7 lipca 1944 r.

Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Żołnierze 8 Brygady Wileńskiej AK czekający na odprawę na rynku wyzwoleonego miasteczka

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Gotowi do wymarszu. Zbiórka 1 kompanii 2 Brygady Wileńskiej AK Bujwidze, czerwiec 1944 r.

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Żołnierze Oddziału Partyzanckiego por. Jerzego Rożałowskiego „Gozdawy” po dołączeniu do 7 Brygady „Wilhelma”, lipiec 1944 r.

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum
Historyczne
w Lublinie

ODDZIAŁY WALCZĄCE I TE, KTÓRYCH ZABRAKŁO W OPERACJI „OSTRA BRAMA”

ODDZIAŁY, KTÓRE FAKTYCZNIE WZIĘŁY UDZIAŁ W WALKACH O WILNO OD 7 LIPCA 1944 R. ZGODNIE Z PRZYJĘTYM PLANEM:

Zgrupowanie AK Nr 1 „Pohoreckiego” mające w swoim składzie oddziały (łącznie ok. 2500 żołnierzy):

- 3 Brygada AK „Szczurba”
- 8 Brygada AK
- Oddział Osłonowy „Wilczura”
- III i V batalion 77 pp AK
- 13 Brygada AK

Zgrupowanie AK Nr 3 „Jaremy” mające w swoim składzie oddziały (łącznie ok. 1400 żołnierzy):

- 9 Brygada AK
- ORKO „Groma”
- Oddział Osłonowy „Gracza”
- I i VI batalion 77 pp AK
- Oddział Kedywu „Promienia”

Oddziały Garnizonu Wilno AK (ok. 650 żołnierzy).

Łącznie bezpośrednio w walkach o Wilno zaangażowanych było ok. 4500 żołnierzy Armii Krajowej – na kilkanaście tysięcy planowanych.

OKRĘG NOWOGRODEK AK – PROBLEMY NA TRASIE

Z Okręgu Nowogródek pod Wilno zamiast planowanych 3500 żołnierzy dotarło zaledwie ok. 1700. Część oddziałów nowogródzkich obawiała się ujawnić przed Armią Czerwoną, mając w pamięci swoje walki z sowiecką partyzantką i pozostało na kwatery. Niektórzy długą drogę do „Ostrej Bramy” zablokowali nacierające na zachód oddziały sowieckie, inne, zanim nawet wyruszyły, były zabrane przez atakujących Rosjan.

DOŚWIADCZENI W WALKACH Z SOWIETAMI

W ataku na Wilno nie wzięły udziału dwie duże jednostki AK – 5 Brygada Wileńska rtm. Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki” i 12 Brygada Stołpecka (27 Pułk Ułanów i 78 Pułk Piechoty) por. Adolfa Pilcha „Góry”. Obie jednostki liczyły łącznie ok. 1500 żołnierzy i obie wcześniej toczyły liczne walki z partyzantką sowiecką. Rozdziło to uzasadnione obawy przed kontaktem ze zbliżającą się od wschodu Armią Czerwoną – ewakuowano się zatem w kierunku zachodnim od Wilna. Zgrupowanie Stołpeckie AK nie walczyło w operacji „Ostra Brama”, ale po pokonaniu kilkuset kilometrów dotarło aż do Puszczy Kampinskiej i w sierpniu 1944 r. wzięło udział w Powstaniu Warszawskim.

OKRĘG WILEŃSKI AK – NIE ZDAŻYLI

Największym wylotem w siłach mających atakować Wilno był brak całego Zgrupowania Nr 2 „Węgliwego”, które miało zająć miasto od północy. Zgrupowanie to składało się m.in. z 1. Brygady „Juranda”, 2. Brygady „Kazimierz”, 4. Brygady „Meroch”, 23. Brygady „Brasławskiej”, 24. Brygady „Drobiazgi”, Oddziału Leśnego „Zejmiana” (36. Brygady). Zgrupowanie to liczące ok. 2800 żołnierzy, w wyniku zamieszania z dostarczeniem rozkazów operacyjnych i zbyt dużą odległością od miejsca planowanej akcji, wzięło udziału w operacji „Ostra Brama” połowicznie, atakując w kierunku Wilna z jednodniowym opóźnieniem, tj. 8 lipca. Tego dnia dotarło do Fabjaniszek, które od Wilna dzieli kilka kilometrów. Następnie Zgrupowanie Nr 2 AK zostało skierowane w kierunku zachodnim i zaangażowane wraz z sowiecką 277. dywizją piechoty od 9 lipca w walki o bronione przez Niemców Mejszagoly, położone ok. 30 km od Wilna.

Spóźnione też o jeden dzień do akcji wkroczyły 12 Brygada AK „Cerbera” i 6 Brygada AK „Konara”. 12 Brygada, by zbliżyć się do Wilna, musiała stoczyć potyczki z Niemcami w rejonie Szylowicz i Wierbuszek. Rozkaz udziału w operacji dowództwo Brygady otrzymało w okolicach Hołszan. Powierzono jej zadanie ataku na lotnisko Wilno-Porubank, żeby stacjonujące na nim samoloty Luftwaffe nie wspierały niemieckiej obrony. Jako że 12 Brygada była spóźniona, atak na lotnisko przeprowadzono siłami zaledwie szwadronu kawalerii pod dowództwem rtm. Stanisława Platara z 3. Brygady AK „Szczurba”. Ze względu na przewagę sił niemieckich atak zakończył się niepowodzeniem. 6 Brygada AK przeprowadziła dywersję na linach kolejowych na południe od Wilna. Obie brygady 7 lipca, stacjonując na południowo-wschód od Wilna w okolicach Szwajcar, stanowiły osłonę dla wycofujących się spod miasta oddziałów AK.

„Mogło nas być podczas uderzenia na Wilno 12 tysięcy, a było 2 tysiące. Mogliśmy walczyć nocą, kiedy nieprzyjaciel nie był w stanie wykorzystać swojej przewagi technicznej – a my tonęliśmy we krwi w dzień, bezbronni, pod ogniem nieprzyjacielskiej artylerii i lotnictwa. Mieliśmy obowiązek – ponad 10 000 osób skupionych pod jednym dowództwem – albo zmusić bolszewików, by użuli nasze prawa, albo – składając w ofierze czyn zbrojny tych oddziałów i ponosząc klęskę militarną – wywalczyć polityczne i moralne zwycięstwo”.

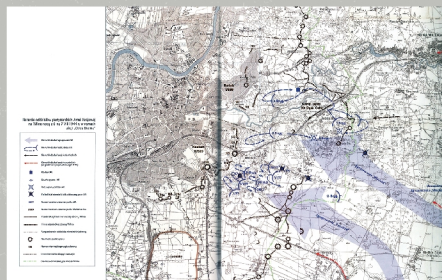
Mjr Maciej Kaleniewicz, twórca planu operacji „Ostra Brama”.

■ Mjr dypl. Mieczysław Potocki „Węgliwy” dowódca Zgrupowania AK Nr 2 w czasie Operacji Ostra Brama
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Por. Adol Pilch „Góra”, „Dolina”, jego bardzo dobrze uświadomione Zgrupowanie Stołpeckie nie wzięło udziału w operacji „Ostra Brama”, ale trzy tygodnie później, po pięciusetkilometrowym marszu atakowało Niemców walcząc w Powstaniu Warszawskim
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Operacja „Ostra Brama” – natarcie na Wilno oddziałów Armii Krajowej, noc z 6 na 7 lipca 1944 r.

Źródło: Paweł Rokicki „Ku Ostrej Bramie. Wileńska i nowogródzka Armia Krajowa w obronie ziemi ojczystej”, IPN 2016 r.

■ Zbiórka pododdziałów Zgrupowania AK Nr 3 na Ryнку w Dziwieniszkach pod pomnikiem poległych w wojnie 1918-1920. Prawdopodobnie czerwiec 1944 r. Dowódca 8. Brygady AK por. Witold Turonek „Tur” składa meldunek dowódcy Zgrupowania mjr. Czesławowi Debićkiemu „Jaremy”
Fot. pchor. Tadeusz Butkiewicz „Hermes”

■ Na piersi drugiego od lewej Henryka Trojanowskiego „Heny” widoczny ryngfal. Żołnierze kompanii szturmowej 1. Brygady, od lewej: NN „Trok”, Henryk Trojanowski „Hena”, NN „Zuk”, Witold Ernow „Doniec”, Henryk Sitkowski „Skretuski”
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Grupa partyzantów z 3. Brygady AK Wielkonoć 1944 r. Za kilka tygodni będą walczyć pod Wilnem
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Lotnisko wileńskie na Porubanku próbował bezskutecznie zdobyć szwadron kawalerii pod dowództwem rtm. Stanisława Platara z 3. Brygady AK „Szczurba”. Nie udało się przedrzeć na teren wzlotów i niemieckie samoloty 7 lipca 1944 r. skutecznie atakowały oddziały AK pod Wilnem
Fot. Zbiory Zbigniewa Chartyoniuka

Toteż nie wierzę tym, którzy mówią, że gdyby raz jeszcze przyszedł tu bolszewiek – to byłoby lepiej, lepij. To są starszy nasi znajomi z 1939 r. I jeśli dziś są inni, to z pewnością nie lepij, a gorzej.

■ Fragment wileńskiego pisma „Niepodległość – dodatek dla wsł” nr 7 z 15 listopada 1943 r.
Zbiory Marcina Orłowskiego

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum Historyczne w Lublinie

„OSTRA BRAMA” – PRZYGOTOWANIE DO ATAKU NA WILNO – ZGRUPOWANIE NR 1 ARMII KRAJOWEJ

PROBLEMY Z ŁĄCZNOŚCIĄ

Łączność między sztabem AK a oddziałami w terenie opierała się na gołbach, którzy dostarczając informacje i rozkazy, poruszali się pieszo, konno bądź rowerami unikając niemieckich i litewskich patroli i posterunków. Wojenne, konspiracyjne warunki uniemożliwiały często szybkie dostarczenie przesyłek. Rozkazy o rozpoczęciu operacji „Ostra Brama” nie dotarły na czas do dowództwa Zgrupowania AK Nr 2, do 6. i 12. Brygad AK i do części batalionów nowogrodzkich AK, które znajdowały się 100–200 km na południe od Wilna. Problemy z łącznością były dodatkową przyczyną tego, że w operacji „Ostra Brama” wzięto udział jedynie ok. 4,5 tys. żołnierzy AK z przewidywanych 12–13 tys.

ZAJĘCIE POZYCJI PRZEZ ZGRUPOWANIE AK NR 1 – MJR. ANTONIEGO OLECHNOWNICZA „POHORECKIEGO”

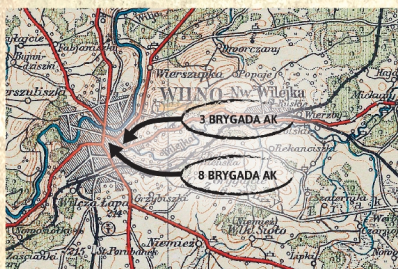
Zgodnie z pierwotnym planem atak na Wilno miał się zacząć 7 lipca o godzinie 23.00, jednak został przyspieszony o jedną dobę. W nocy z 6 na 7 lipca część sił wchodzących w skład Zgrupowania AK Nr 1 – 3 Brygada AK „Szczerebca”, 8 Brygada AK „Tura”, 9 Brygada AK „Małego” oraz cztery bataliony piechoty z Okręgu Nowogródek, zajęły zaplanowane pozycje. Siły Zgrupowania AK Nr 1 miały naciec od wschodu miasta. Wyznaczono dla nich, ciągnący się wzdłuż rzeki Wilęjki, pas natarcia od Markucia do Belmontu. Zgodnie z planem, po przełamaniu obrony niemieckiej, oddziały partyzanckie miały kierować się w stronę placu Katedralnego w Wilnie.

LINIE NATARCIA 3. I 8. BRYGADY AK

3 Brygada AK miała naciec po linii – Poręby Rekankiskie, przez tory kolejowe niedaleko stacji Kolonia Wileńska, rzeka Wilenka (Wilejka), las Belmont, dzielnica Zarzecze, Plac Katedralny.

8 Brygada AK miała naciec po linii – Kolonia, wieś Góra, Markucie, ul. Subocz, Plac Katedralny.

Stanowisko dowództwa mjr. „Pohoreckiego” znajdowało się w folwarku Popielany.

Planowane główne linie natarcia na Wilno dla 3. i 8. Brygady AK ze Zgrupowania AK Nr 1 „Pohoreckiego”

Konni łącznicy i koniowodni 4. Brygady Wileńskiej AK
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

Żołnierze ze Zgrupowania AK Nr 1 na postoju w lesie nad jeziorem Gulbinińskim koło Wilna, 11 lipca 1943 r. Od lewej: ppor. Janusz Chalecki, ppor. Jerzy Ruszczyk, por. Janusz Kozakiewicz (dowódca Brygady Kowieńskiej rozbitej kilka dni wcześniej w przypadkowym starciu z Armią Czerwoną), chor. Janusz Maculewicz, pchor. Eugeniusz Rajszel, NN, ppor. Jerzy Błachowicz

Fot. Zbiory Pawła Rokickiego

Dowódca Zgrupowania AK Nr 1 –
mjr Antoni Olechnowicz „Pohorecki”.
Fot. Archiwum IPN

Por. Witold Turonek „Tur” (z lewej)
dowódca 8. Brygady AK i por. Adam
Walczak „Nietoperz” dowódca 13. Brygady
AK. Giełstuny, marzec 1944 r.

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu
Wilno „Wiano”

Komendant Okręgu Wileńskiego ppłk Aleksander Krzyżanowski „Wilki”, w cywilnym ubraniu,
przed frontem 3. Brygady AK. Odprowadza przyglądając się tłumy miejscowej ludności
Fot. Archiwum IPN

Żołnierze 8. Brygady Wileńskiej AK w czasie szkolenia. Uwagę zwracają niemieckie helmy
na głowach prawie wszystkich partyzantów
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum
Historyczne
w Lublinie

„OSTRA BRAMA” – PRZYGOTOWANIE DO ATAKU NA WILNO – ZGRUPOWANIA AK NR 2 I NR 3

ZAJĘCIE POZYCJI PRZEZ ZGRUPOWANIE AK NR 3 – MJR. CZESŁAWA DĘBICKIEGO „JAREMY”

Zgrupowanie AK Nr 3 Okręgu Wileńskiego składało się na początku z czterech Brygad: 8, 9, 12, i 13. Zgrupowanie ze względów taktycznych przekazało do Zgrupowania Nr 1 – 8. Brygadę AK, a 12 Brygadę AK miała zastępować lotnisko na Porubanku. 13 Brygadę AK miała zabezpieczać tyły. Zatem głównymi siłami przeznaczonymi do udzielenia pozostała 9 Brygadę AK wraz z 1 i VI Batalionem 77. pp AK.

Wobec szybkiego postępu natarcia wojsk sowieckich oddziały AK przesuwały się w kierunku Wilna, zajmując pozycje wyjściowe do ataku na miasto – miały atakować w kierunku centrum od wsi Góry, poprzez Hrybyski, okolice cmentarza na Rossie po śródmieście Wilna. Oddziałom udało się zająć pozycje do ataku na czas.

PLAN ATAKU ZGRUPOWANIA AK NR 2 – MJR. MIECYSŁAWA POTOCKIEGO „WĘGIELNEGO”

Zgodnie z założeniami od północnego zachodu do Wilna miały wkroczyć siły Zgrupowania AK Nr 2. Brygady wchodziły w skład tego zgrupowania (1, 2, 4, 23 i 36) zgodnie z planem miały wyprzeć Niemców i opanować dzielnicę Kałwaryjską. Następnie, po połączeniu z oddziałami AK wycofującymi się bezpośrednio z Wilna, miały zająć od tyłu silnie niemieckie bronie miasta. Niestety, oddziały AK „Węgieleńskie” znalazły się pod Wilnem o kilkanaście godzin później niż godzina wyznaczonego ataku, gdyż właściwe rozkazy nie dotarły na czas do dowódcy.

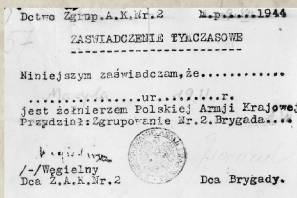

Planowane główne linie natarcia na Wilno dla Zgrupowania AK Nr 2 „Węgieleńskie” i Zgrupowania AK Nr 3 „Jaremy”

BRAKI W WYPOSAŻENIU

Ponad 4 tysiące żołnierzy Armii Krajowej atakujących Wilno posiadało sporo broni ręcznej, krótkiej i długiej. Nie posiadało żadnych czołgów czy pojazdów opancerzonych. Na wyposażeniu żołnierzy AK znajdowały się załadowane dwa działka przeciwpancerne oraz kilka moździerzy i granatników. Atakowaliśmy uciążliwie z przodu, z której Wehrmacht spodziewał się głównego natarcia Armii Czerwonej. Pozycje te były umocnione schronami, obsadzone przez Wehrmacht liczący kilka tysięcy żołnierzy, dysponujących silną artylerią i czołgami. Dodatkowo Niemcy mieli wsparcie lotnictwa operującego z pobliskiego lotniska Wilno-Porubank. Partyzanci byli całkowicie bezradni wobec ataków samolotów Luftwaffe.

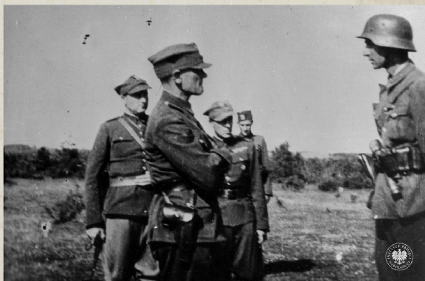
Nacierające polskie oddziały nie posiadały dokładnej wiedzy na temat niemieckiego systemu obrony, nie znali sil wroga ani dokładnych pozycji nieprzyjaciela. Jedyną ich przewagą była znajomość terenu oraz wsparcie ludności miejscowej.

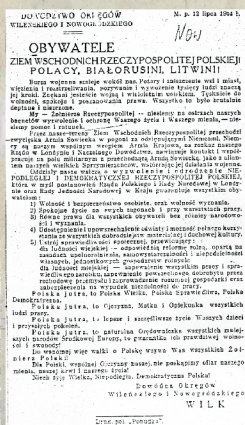
Zaświadczenie wydane tuż przed operacją „Ostra Brama” potwierdzające bycie żołnierzem Zgrupowania AK Nr 2. Zbiory Wojskowego Biura Historycznego

Koncentracja Zgrupowania AK Nr 3 mjr. Czesława Dębickiego „Jaremy” w okolicy Szczepanowicz. Msza polowa w święto Zesłania Ducha Świętego, niedziela 28 maja 1944 r. Fot. pchor. Tadeusz Butkiewicz „Hermes”

Płk Aleksander Krzyżanowski „Wilka” w trakcie inspekcji oddziałów Armii Krajowej, 1944 r. Fot. Archiwum IPN

Odezwa płk. A. Krzyżanowskiego „Wilka” wydana podczas operacji „Ostra Brama” 12 lipca 1944 r. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

1 kompania 1. Brygady Wileńskiej AK w ataku – ćwiczenia w Bujwidach, czerwiec 1944 r. Fot. Zbiory Wojskowego Biura Historycznego

Samochód zdobyty na Niemcach, maj 1944 r. Fot. Zbiory Wojskowego Biura Historycznego

Żołnierze 9. Brygady AK w czasie postoju w Nowej Wsi, maj 1944 r. Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum
Historyczne
w Lublinie

„OSTRA BRAMA” – UDERZENIE ZGRUPOWANIA AK NR 1 – SAMODZIELNY ATAK ARMII KRAJOWEJ NA WILNO OD WSCHODU

NATARCIE ZGRUPOWANIA AK NR 1 ROZPOCZĘŁO SIĘ 7 LIPCA 1944 ROKU OK. GODZ. 2 W NOCY. W PIERWSZYM ATAKU UCZESTNICZYŁA WIĘKSZOŚĆ SIŁ ZGRUPOWANIA ARMII KRAJOWEJ NR 1 I NR 3, JEDNAKŻE POSZCZEGÓLNE ODDZIAŁY ROZPOCZYNAŁY BÓJ O RÓŻNYCH GODZINACH.

ZGRUPOWANIE AK NR 1

Atak 3. Brygady AK miał się rozpocząć o godz. 23.00, ostatecznie doszło do niego 3 godziny później – o godz. 2.00. Po zlikwidowaniu zaskoczonych pierwszych niemieckich posterunków natarcie było prowadzone dalej już w silnym ogniu nieprzyjaciela. Zdolano przełamać pierwszą linię obrony Niemców, przejść Wilenkę i wdrzeć się w rejon Belmontu. Działania części 3. Brygady AK zostały zablokowane ok. godz. 2.30, na czterdzieści minut, w rejonie Kolonii Wileńskiej przez ostrzał prowadzony z pociągu zapowrogo obsadzonego przez Niemców z 391. Dywizji. Szturm trwał ok. 3 godzin i został przerwany po poniesieniu dotkliwych strat. W godzinach popołudniowych 3. Brygada AK przy wsparciu pierwszych oddziałów sowieckich odparła kontratak Niemców.

Następnego dnia – 8 lipca rano, wznowiono natarcie na tym samym kierunku przy wsparciu sowieckiej piechoty i batalionu czołgów. Żołnierze 3. Brygady AK weszli do Belmontu, dotarli do Zarzecza i Antokola, ale z powodu braku wsparcia artyleryjskiego atak ponownie się załamał i trzeba było wycofać się na pozycje wyjściowe do Kolonii Wileńskiej. W dwudniowych walkach zginęło ok. 50 żołnierzy 3. Brygady AK.

Na lewym skrzydle 3. Brygady AK nacierała 8. Brygada AK. Na początku zlikwidowano jeden z punktów oporu Niemców, ale potem natarcie szybko utknęło pod ogniem niemieckim prowadzonym ze schronów, a także po atakach lotniczych – partyzanci ponieśli duże straty.

We wsi Góra, nowogrodzkim III, i V. batalionom 77. pp AK, po zażartej walce udało się rozbić ogień z działka panc. jeden ze schronów i zdobyć ufortyfikowaną szkołę. Wehrmacht prowadził zmasowany ostrzał artyleryjski i morderczy oraz wykorzystywał wsparcie lotnictwa. Ponowne uderzenie w dzień groziło kolejnymi stratami. Zdecydowano się więc na wycofanie do rejonu Szwajcar, dokąd też zmierzają nekana atakami lotniczymi 13. Brygada AK.

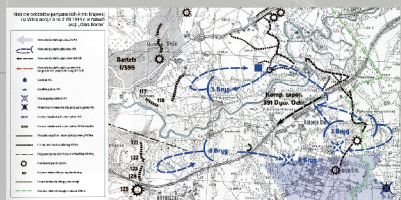
■ Grupa żołnierzy z 8. Brygady AK podąża na nowe miejsce koncentracji oddziału do rejonu Skorbuclany – Soroki – Tatarzy, 15 lipca 1944 r. Tydzień wcześniej, po zetknięciu się z pancernymi sowieckimi jednostkami, 8. Brygada AK została rozwiązana, a żołnierzom wydano rozkaz przejścia do konspiracji.
Fot. Zbiory Pawła Rokickiego

PRZYBYCIE SOWIETÓW

Przedpołudniem 7 lipca na wschód od Wilna napotkano siły Armii Czerwonej. Pierwsi z żołnierzami Armii Czerwonej zetknęli się partyzanci zgrupowania „Pohoreckiego”. Dowódca sowieckiej 35. Brygady Pancerniej nakazał samorozbrojenie zgrupowania, a część żołnierzy AK zostało zatrzymanych przez Rosjan. Mjr. „Pohorecki” podjął decyzję rozwiązania podległych mu oddziałów i przejścia do konspiracji. Poturbowana walkami z Niemcami 8. Brygada AK ten rozkaz wykonała, jednak po dwóch dniach została na nowo zmobiliizowana. Pplk „Wilik” odwołał „Pohoreckiego” i wyznaczył nowego dowódcę zgrupowania, którym został mjr Antoni Wasilewski „Oleśński”.

■ Pogrzeb partyzantów. Żołnierze z 8. Brygady AK w trakcie uroczystości pogrzebowych przy kościele w Grauzyskach. W niemieckim hełmie salutuje ppor. Aleksander Zajkowski „Grot”, 16 maja 1944 r.
Fot. pchor. Tadeusz Butkiewicz „Hermes”

■ Uderzenie głównych sił Zgrupowania Bojowego Nr 1 AK na Wilno, noc z 6 na 7 lipca 1944 r.

Źródło: Paweł Rokicki „Ku Ostrej Bramie. Wileńska i nowogrodzka Armia Krajowa w obronie ziemi ojczystej”, IPN 2016 r.

■ Niemiecki pociąg, z którego prowadzono ostrzał w stronę atakujących oddziałów AK, poruszał się trasą między stacjami Wilno-Kolonia Wileńska-Nowa Wileja.
Fot. Zbiory Biblioteki Narodowej

■ Grupa żołnierzy z 3. Brygady AK na zdobycznym samochodzie
Fot. Archiwum IPN

■ Dowódca 3. Brygady AK Gracjan Fróg „Szczurbić”, Turgiele, 9 kwietnia 1944 r.
Fot. Zbiory Wojskowego Biura Historycznego

■ 3. Brygada AK nacierała na Niemców wzdłuż Wilenki (Wielkiej), którą następnie udało się pokonać i wejść do Belmontu. Do celu brakowało wciąż kilku kilometrów.
Reprodukcja obrazu Mariana Trzebińskiego, zbiory Biblioteki Narodowej

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum Historyczne w Lublinie

„OSTRA BRAMA” – UDERZENIE ZGRUPOWANIA BOJOWEGO NR 3 AK – SAMODZIELNY ATAK ARMII KRAJOWEJ NA WILNO OD WSCHODU

PRZYSPIESZONE NATARCIE ROZPOCZĘŁO SIĘ OKOŁO PÓŁNOCY Z 6 NA 7 LIPCA 1944 R.

ZGRUPOWANIE BOJOWE NR 3 AK

9 Brygada AK, po zlikwidowaniu zaskoczonego nocnym atakiem niemieckiego oddziału, została zatrzymana na nienadmierzonym z betonowych schronów bojowych po dotarciu na skraj Hrybiszek. Wycofano się na pozycje wyjściowe, na które Niemcy wyprowadzili kontratak – został on odparty. Straty 9. Brygady AK wyniosły kilkunastu zabitych, w tym poległ jej dowódca chor. Jan Kolendo „Mały I”, który został zastrzelony przez Niemców udających, że się poddają.

I i VI batalion 77. pp AK osiągnęły pierwszą linię umocnień na skraju Lipówki i załęgły w ogniu nieprzyjaciela. Dość do odparcia szturmu wykorzystał także samoloty. Doszło do kontrataku Niemów, który skończył się walką wręcz z Polakami. Wobec przewagi nieprzyjaciela cofnięto się na pozycje wyjściowe.

DOWÓDZTWO

Przebieg walk obu ugrupowań obserwował ze wzgórza obok wsi Góry ppłk „Wilki”. Po załamaniu się natarcia sztab AK wycofał się do Wołkorabiszek.

SZPITAL W SZWAJCARACH

Na zaplecze ataku urządzono wojskowy polowy szpital dla rannych żołnierzy AK. 7 lipca znajdowało się w nim ok. 40 rannych, trwały operacje chirurgiczne. W pewnym momencie na pobliże szpitala dotarła niemiecka kolumna eskortująca ok. tysiąca jeńców rosyjskich, włoskich i jugosłowiańskich. W wyniku szybkiej kontrakcji 6. Brygady AK Niemcy się poddali, a jeńców uwolniono.

■ Oddział Rozpoznawczy Komendanta Okręgu (ORKO) na zbiórce. Na czele dowódca, por. Władysław Kłewski „Grom”, po jego prawej wysunięty przed oddział bez lunc – por. Jerzy Urbaniewicz „Zawada”, „Grom” po wojnie będzie ukrywał się przed UB i SB przez kilkadziesiąt lat pod zmienionym nazwiskiem „Zawada” spędzi 12 lat na zesłaniu w ZSRS. Oddział ORKO będzie atakował podczas operacji „Ostra Brama” wileńskie Lipówki 7 lipca 1944 r., Dziewieniszki, czerwiec 1944 r.

Fot. Archiwum IPN

■ Szpital polowy Zgrupowania AK Nr 2 w folwarku Kalin koło Wilna. Przebywało w nim kilkudziesięciu rannych partyzantów. Na zdjęciu prawdopodobnie kawalerzyści z 4. Brygady AK „Narocz”, lipiec 1944 r.

Fot. Zbiory Pawła Rokickiego

■ 6 Samodzielna Brygada Dyspozycyjna AK na postoju w Butymakach, marzec 1944 r. Od lewej: Wincenty Borodziejewski „Skrab”, August Jajłowski „Goral”, Tadeusz Hryniewski „Ognik”, Michał Siniaki „Jelen”, Krzysztof Milanowski „Maciek”

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

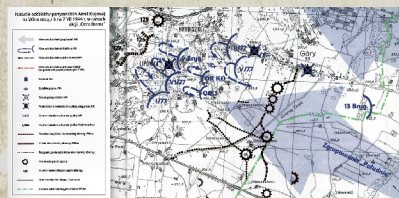
■ Żołnierz jednej z wileńskich brygad Armii Krajowej na stanowisku z karabinem maszynowym

Fot. Archiwum IPN

■ Przemarsz I batalionu 77. pp AK, nad Niemnem, marzec 1944 r. Żołnierze tego batalionu podczas operacji „Ostra Brama” starli się z Niemcami w walce wręcz

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

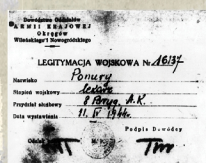
■ Uderzenie Zgrupowania AK Nr 3 wraz z III i V batalionem 77. pp AK ze Zgrupowania AK Nr 1 na Wilno. Noc z 6 na 7 lipca 1944 r. Źródło: Paweł Rokicki „Ku Ostrej Bramie. Wileńska i nowogrodzka Armia Krajowa w obronie ziemi ojczystej”

Archiwum IPN 2016 r.

■ Żołnierze 13. Brygady AK zabezpieczający w czasie operacji „Ostra Brama” tyły ataku 9. Brygady AK na Wilno. 28 maja 1944 r. pod Szczepanowiczami. Od lewej: por. Adam Walczak „Nietoperz”, dowódca Brygady i dowódcy plutonów – ppor. Aleksander Zajkowski „Grot”, ppor. Adam Astramowicz „Bogdan”, pchor. Witold Ejsymont „Korab”. Zwraca uwagę niemieckie umundurowanie żołnierzy

Fot. pchor. Tadeusz Butkiewicz „Hermes”

■ Legitymacja wojskowa AK dr. med. Anatoliusza Balca „Ponurego”
Zbiory Wojskowego Biura Historycznego

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum Historyczne w Lublinie

SOWIECI I MOBILIZACJA GARNIZONU AK WILNO W RAMACH OPERACJI „OSTRA BRAMA”

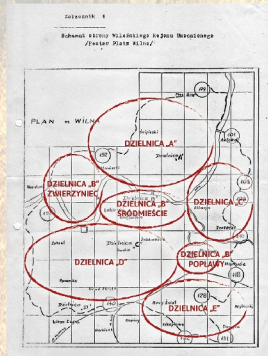
PLAN WZJĘCIA MIASTA „Z MARSZU”

Sowieci planowali zaatakować Wilno siłami 100 tys. żołnierzy i blisko 400 czołgów i zdobyć miasto 8 lipca. Plany szturmu nie uwzględniały udziału w nim Polaków. Pierwszy atak sowieckiego III Korpusu Zmechanizowanego Gwardii, który trwał od popołudnia 7 lipca do poranka dnia następnego, zakończył się fiaskiem. Niemiecka obrona okazała się zbyt silna.

DZIELNICE

Żołnierze AK Garnizonu Wilno byli podzieleni na rejon organizacyjny – Dzielnice:

Dzielnica A – Wilno prawobrzeżne bez Zwierzycy, Dzielnica B – północna część Śródmieścia, aż do Wilki, Popławy i Zwierzycy, Dzielnica C – Zaręczce, Belmont i Antokół, Dzielnica D – obszar na południe od Dzielnicy B, ograniczony na południu torami kolejowymi, a na wschodzie ulicami Wielką i Ostrobramską, Dzielnica E – na południe od torów kolejowych do lotniska Wilno-Porubanka łącznie.

■ Niemiecki schemat obrony Wileńskiego Rejonu Umocnionego z naniesionym podziałem miasta na Dzielnice – rejon organizacyjny Armii Krajowej – Dzielnice: A, B, C, D, E. Wokół miasta linia obrony niemieckiej z naniesionymi punktami oporu (numeracja od 101 do 179)

Źródło: Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”, opracowanie własne

SPOŹNIONY ROZKAZ

Koncentracja oddziałów miejskich zgodnie z pierwotnym planem rozpoczęła się 6 lipca i miała zakończyć się 7 lipca do godz. 17.00. Rozkaz o przyspieszeniu akcji o 24 godziny dotarł do Komendanta Garnizonu mjr. Leona Koplewskiego „Skarbka” dopiero ok. czwartej rano 7 lipca, podczas gdy zgromadzenia AK Nr 1 i Nr 3 były już od kilku godzin zaangażowane w walkę na wschodnich rubieżach Wilna.

MOBILIZACJA

Mobilizacja bez problemu przebiegała w Dzielnicy A, gdzie zorganizowano pod dowództwem kpt. Bolesława Zagórno „Jana” trzy kompanie 1., 2., 3. – łącznie łącznie ok. 300 ludzi. W Dzielnicy B, w rejonie II zwanym „Pulkim Pancernym im. Bolesława Chrobrego”, koncentracja oddziałów miała miejsce na Zwierzycu, zmobilizowano trzy bataliony I, II, III – łącznie ok. 200 ludzi. W Dzielnicy D udało się powołać pod broń oddział Szarych Szeregów liczący ponad 100 osób pod dowództwem kpt. Józefa Grzesiaka „Kmita” oraz jeden z kilkudziesięciu osobowych oddziałów. W Dzielnicach C i E mobilizacja nie powiodła się – nasycenie miasta Wehrmachtem i ewakuacja ludności sprawiła, że wielu żołnierzy z garnizonu miejskiego AK nie dotarło na wyznaczone miejsca zbiórki. Problemem oddziałów miejskich AK było słabsze uzbrojenie w przeciwieństwie do jednostek leśnych.

Ważnym wsparciem dla formujących się oddziałów byli liczni żołnierze z akowskich brygad partyzanckich, którzy w chwili rozpoczęcia akcji z różnych powodów znajdowali się na terenie Wilna.

EFEKTY MOBILIZACJI

Zatem do walki wewnątrz miasta na początku wyruszyły – trzy kompanie AK kpt. Bolesława Zagórno „Jana” z Dzielnicy A, bataliony z Dzielnicy B, oddział Szarych Szeregów kpt. Józefa Grzesiaka „Czarnego” z Dzielnicy D oraz kilka mniejszych jednostek. łącznie oddziały te dysponowały na początku walk ok. 650–700 żołnierzami.

■ Sztandar wileńskiego 1. Pułku Pancernego im. Króla Bolesława Chrobrego Armii Krajowej wywodzącego się z Dzielnicy B
Fot. Marcin Orlowski,
Zbiory Muzeum Wojska Polskiego

■ Kpt. Bolesław Zagórny „Jan”,
komendant Dzielnicy A
Fot. Zbiory Muzeum Armii
Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Kpt. Józef Grzesiak „Czarny”,
„Kmita”, komendant Dzielnicy D
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej
Okręgu Wilno „Wiano”

■ W tle rozbite niemieckie działo, na pierwszym planie w niemieckim samochodzie „Kubelwagen” jadą czerwonarmiści, Wilno, lipiec 1944 r.
Fot. ITAR-TASS, Wikimedia CC

■ Mieszkańcy Wilna i sowieccy żołnierze oglądają hitlerowską gapę zerwaną z budynku komendatury miasta, 13 lipca 1944 r.
Fot. Jakow Chalip / RGAKFD

■ Sowiecki sztab podczas omawiania operacji wileńskiej. General Iwan Czerniachowski (drugi od lewej) i gen. Nikołaj Krylow (drugi od prawej)
Fot. za: Roman Korab-Zebrzyk „Operacja wileńska AK”

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum
Historyczne
w Lublinie

„OSTRA BRAMA” – WALKI W WILNIE – ETAP 1

7 LIPCA

W nocy z 6 na 7 lipca Niemcy wysadzili w powietrze Zielony Most. Skończyli się napływ oddziałów Wehrmachtu do miasta. W Dzielnicy A – kompanie 1, 2, 3. AK pod dowództwem kpt. Bolesława Zagórnego ps. „Jan” likwidowały niemieckie punkty oporu i atakowały mniejsze oddziały nieprzyjaciela. Udało się opanować dużą część dzielnicy Kałwaryjskiej. Do kompanii zgłaszały się liczni ochotnicy.

Niemcy, atakowani z przodu przez Rosjan, a od tyłu przez Polaków, opuścili północne części miasta, zostawiając odosobniony punkt oporu na wzgórzu Szeszkinie. Polskie oddziały zajęły magazyny w koszarach zdobywając umundurowanie. Uruchomiono piekarnię i kuchnię polową.

Dzielnice Zwierzyniec opanowały oddziały AK Rejonu 2 Dzielnicy B (tzw. Pułk Pancerny im. Bolesława Chrobrego).

W walkach brały udział też trzy oddziały harcerzy z „Szarych Szeregów” – „Śnipiszki”, „Zwierzyniec” i „Zielona Cerkiew”.

Niemcy zaskoczyli w chwili pobierania broni z tajnych magazynów żołnierzy z II batalionu AK Dzielnicy B i przy ul. Młyńskiej i Pohulanka rozstrzelali wziętych do niewoli 24 jeńców.

NOC Z 7 NA 8 LIPCA

Oddziały z Dzielnicy A i Dzielnicy B atakują koszarę znajdującą się przy Placu Broni. Polskim oddziałom udaje się zaskoczyć niemiecką załogę i zdobyć pokaźny zasób pistoletów maszynowych, granatów i amunicji.

8 LIPCA

Polacy nawiązali współpracę z sowiecką 97. Witebską Dywizją Piechoty. Wspólnie z czerwonoarmistami natarcie na Szeszkinie zakończyło się opanowaniem wzgórza, rozbitciem oddziału Niemców i zdobyciem dwóch czołgów. Jeden ze zdobytych czołgów walczył później pod białą-czerwoną flagą we Śródmieściu.

NOC Z 8 NA 9 LIPCA

Batalion Szarych Szeregów pod dowództwem kpt. Józefa Grzesiaka „Kmity” atakuje bez powodzenia silnie broniony dawny budynek starostwa grodzkiego przy ul. Żeligowskiego.

Oddziały z Dzielnicy A i Dzielnicy B atakują koszarę w rejonie ul. Pióromont. Do niewoli trafia 12 Niemców, a żołnierze Armii Krajowej zdobywają 31 karabinów maszynowych, 23 karabiny, 7 pistoletów i sporo amunicji.

9/10 LIPCA

Kompanie Dzielnicy A przechodzą i przeprawiają się przez Wilnę w trzech miejscach. Bez oporu ze strony Niemców – po kratownicach wysadzonego Zielonego Mostu. Kilka set metrów dalej – za pomocą łódek i kajaków, w rejonie elektrowni i naprzeciwko góry Żarnikowej – tu Niemcy stawiają opór, a atakujących Polaków wspiera ogień sowieckiej artylerii.

10 LIPCA

Dwa oddziały „Szarych Szeregów” – „Śnipiszki” i „Zwierzyniec” walczą w okolicach wysadzonego mostu Zwierzynieckiego. Harcerze wskazują sowieckim czołgom błąd, przez który czerwonoarmści przeprawiają się na lewy brzeg Wilni.

Kompania II. batalionu por. Pawła Świłtikowskiego z Dzielnicy B, podczas nalotu sowieckiego, atakuje więzienie na Łukiszkach. Udać się wedrzeć do środka wykorzystując fakt, że niemiecka załoga bojąc się bombardowania przebywa w schronach. Po uwolnieniu pierwszych więźniów z cel, w strzelaninie ginie dowódca kompanii ppor. Marian Homulicki „Wiktor II”.

Kronikarz niemieckiej 170. Dywizji Piechoty Hennecke Karderl zanotował:

Wilno zostało ogłoszone miejskim rejonem obronnym. Zatakowali je polscy partyzanci i ponieśli poważne straty. 8 lipca 1944 r. nadciągająca rosyjska piechota i czołgi zamknęły pierścień wokół miasta. Walki na otwartej przestrzeni, prowadzone w pierwszych dniach na terenie dworca, ustąpiły miejsc walce ulicznej i o poszczególne domy. Zacięte walki na granaty ręczne i pistolety maszynowe toczyły się w piwnicach, na dachach i w kościołach. Czołgi niszczone w walce wręcz. Siedzący w mieście partyzanci strzelali z dymników i wież kościelnych”.

■ Wysadzony przez Niemców w nocy z 6 na 7 lipca 1944 r. Zielony Most w Wilnie. Po zgłuszczeniu tego mostu przechodzili żołnierze Armii Krajowej z Dzielnicy A, zmierzający do ataku na centrum Wilna. W tle kościół św. Rafała Archaniola, w którym 22 czerwca 1941 r. podczas niemieckiego bombardowania, zginęło wielu Polaków
Fot. Jakow Chatlip/RGAKFD, fotografia z lata 1944 r.

■ Wejście na Most Zielony
Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

■ Zniszczony Zielony Most
Fot. Jan Buthak, zbiory Muzeum Fotografii

■ Walki w Wilnie w lipcu 1944 r. Zniszczona legenda niemiecka armata 88 mm, obok sowieckie działo samobieżne SU-76
Fot. Fiodor Kislow/RGAKFD

■ Stacja Elektryczna. Miejsce forsowania Wilni pod ogniem niemieckim przez kompanię AK Dzielnicy A przy wsparciu sowieckiej artylerii
Fot. Zbiory Biblioteki Narodowej

■ Most Zwierzyniecki. Niedaleko tego mostu, wysadzonego przez Niemców, polscy harcerze wskazał błąd, którym na drugą stronę Wilni przeprawiają się sowieckie czołgi
Fot. Zbiory Biblioteki Narodowej

■ Więzienie na Łukiszkach atakowane przez żołnierzy AK z II. batalionu Dzielnicy B. Podczas walk w kompleksie więziennym ginie m.in. ppor. Marian Homulicki
Fot. Zbiory Służby Więziennej

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum
Historyczne
w Lublinie

„OSTRA BRAMA” – WALKI W WILNIE – ETAP 2

OD 9 LIPCA DO 12 LIPCA

Kompanie Dzielnicy A po przejściu Wilii przystąpiły do ataku na centrum miasta.

1 kompania pod dowództwem por. Wacława Pierkiewicza ps. „Mocnego” nacierała od ul. Wileńskiej przez Bonifraterską po ul. Zamkową i ul. Wielką. Ciężkie walki toczyły w okolicy cerkwi Piatnickiej. Współpracując z oddziałami sowieckimi, nacierano następnie wzdłuż ul. Niemieckiej, Trockiej i Nowogródzkiej. Dotarło ostatecznie do Wilczej Łapy, którą zajęto 12 lipca.

2 kompania por. Wacława Korzeniowskiego ps. „Andrzej” walczyła u podnóża Góry Zamkowej, na ul. Świętej Anny, Saffaniki i Bakszty. Po wielogodzinnej walce na ul. Subocz, zdobyto niemiecki schron dowodzenia i łączności wraz z kilkoma działami. W schronie tym wcześniej przebywał niemiecki dowódca obrony Wilna gen. Stahel. 11 lipca wieczorem żołnierze AK docierają do cementarni na Rosłie, a po zmroku do cementarni prawosławnego przy ul. Szkapieje.

3 kompania por. Władysława Roszkowskiego ps. „Biały”, wsparta czołgami sowieckimi, nacierała ul. Wileńską w stronę ul. Mickiewicza, docierając do Małej Pohulanki, Góry Bułfawowej i na koniec do wzgórz Zakretu. Po ciężkich walkach zdobyła gmach Domu Towarowego Braci Jabłkowskich, budynki na ul. Wileńskiej i Jagiellońskiej. Udało się jej również przegnać Niemców z budynku Arbeitsamtu w pobliżu ul. Wileńskiej i ul. Niemieckiej oraz zająć gmach Osrodku WF przy ul. Ludwiskarskiej.

■ Radość żołnierzy Armii Krajowej przy wileńskiej katedrze po wypędzeniu Niemców, 13 lipca 1944 r.

Fot. Jakow Chalip/RGAKFD

12 LIPCA

Nad ranem żołnierze Szarych Szeregów zdobyli gmach starostwa i mieszający się w nim arsenał broni. Dozbrojony polski oddział uderzył w stronę Małej Pohulanki i Góry Bułfawowej.

WIECZÓR I NOC Z 12 NA 13 LIPCA

3 kompania Dzielnicy A w rejonie Góry Bułfawowej stoczyła potyczkę z wehrmachtowcami, którzy wycofywali się w stronę Wilii w ramach planowanego przebiecia się garnizonu niemieckiego na zachód.

■ Kościół Wniebowstąpienia Pańskiego (Misjonarzy) przy ul. Subocz dominujący nad całą okolicą. Niedaleko tego kościoła znajdował się niemiecki schron dowodzenia gen. Stahela zdobyty przez żołnierzy Armii Krajowej z 2 kompanii Dzielnicy A

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

13 LIPCA

Trwa oczyszczanie miasta z resztek oddziałów niemieckich. W walkach tych uczestniczy również kompania 1. Brygady AK pod dowództwem „Koraba”, która po wejściu do miasta operuje w okolicach PL Łukiskiego, na Górze Bułfawowej i w Parku Zakret.

Polska flaga na baszcie Giedymina

Po prawie tygodniu walk o miasto, 13 lipca, pluton osłonowy Szarych Szeregów zlikwidował na Górze Zamkowej gniazdo niemieckiego ciężkiego karabinu maszynowego. Około godziny 11 pch. Jerzy Jenz „Krepdeszyn” zawiesił razem z kpr. Arturem Rychterem ps. „Żen” i harcerzami z „Czarnej Trzynastki” biało-czerwoną flagę na baszcie Giedymina. Była ona widoczna z wielu ulic miasta, nie powiewała jednak zbyt długo – zdjęli ją Rosjanie. Po ponownym powieszeniu, została przez Sowietów zdjęta drugi raz.

13 LIPCA NA GÓRĘ ZAMKOWĄ BRONIONĄ PRZEZ NIEMCÓW WDARLI SIĘ ŻOŁNIERZE SZARYCH SZEREGÓW M.IN. HARCERZE Z „CZARNEJ TRYZNASTKI”, PO PRZEGONIENIU NIEMCÓW NA BASZCIE GIEDYMINA WYWIESZONO BIAŁO-CZERWONĄ FLAGĘ.

■ Zdjęcie z obozu harcerzy „Czarnej Trzynastki” z 1932 r.

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

■ Przysięga harcerzy pod pomnikiem poległych za ojczyznę na Górze Zamkowej w Wilnie – okres II RP

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

14 LIPCA

Plk Aleksander Krzyżanowski „Wilki” i plk Adam Szydłowski „Poleszczuk” wysyłał z Wilna do Londynu radiodepesze: „Wilno zdobyte przy znacznym udziale AK, która weszła do miasta. Duże zniszczenia i straty. Stosunek z armią sowiecką poprawne. Rozmowy w toku... Wilno przeszywa bardzo krótko, ale jakieś radzenie, choć w nocy 14 VII. Polskie miasto bije w oczy. Pełno naszych żołnierzy. Służba odd. polska. W fabrykach i warsztatach tworzą się komitety i zarządy polskie”.

Są robione pierwsze, bardzo niepełne, zestawienia – z Garnizonu Miasta Wilna w walkach wzięło udział prawie 1500 żołnierzy, spośród których poległo co najmniej 122, a 208 zostało rannych.

W jednej z depech wysłanych na zachód można przeczytać: „Większość pomników historycznych ocalała z okopconą pożarem Ostą Bramą na czele”.

■ Po prawej Dom Towarowy Braci Jabłkowskich, o który walczyła 3 kompania AK Dzielnicy A por. Władysława Roszkowskiego

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

■ Cerkiew Piatnicka, przy której ciężkie walki z Niemcami toczyła 1 kompania AK Dzielnicy A por. Wacława Pierkiewicza

Fot. Zbiory Biblioteki Narodowej

15 LIPCA

Oddziały Armii Krajowej opuszczają Wilno i kierują się w rejon Rudomino – Turgieli, gdzie miano rozpocząć odzwarcie 19. Dywizji Piechoty i Wileńskiej Brygady Kawalerii.

Wśród opuszczających Wilno są kompanie z Dzielnicy A, które miały stanowić podwaliny I batalionu 85. Pułku Strzelców Wileńskich, na początku walk liczyły ok. 300 ludzi, teraz mimo poniesionych strat – 40 zabitych, oddział liczy ponad 500 żołnierzy. W podobny sposób rozrosły się też bataliony Dzielnicy B – z ok. 200 do ponad 700 żołnierzy.

■ Kępe uliczki Wilna, ul. Saffaniki, przez którą przebiegała się w boju 2 kompania AK Dzielnicy A por. Wacława Korzeniowskiego

Fot. Jan Bułhak, zbiory Biblioteki Narodowej

■ Gmach Starostwa przy ul. Żeligowskiego, o który walczyli żołnierze z Szarych Szeregów

Fot. Jan Bułhak, zbiory Muzeum Fotografii

■ Ulica Wileńska – szlak walk 3 kompanii AK Dzielnicy A w drodze do zachodniej części miasta

Fot. Jan Bułhak, zbiory Muzeum Fotografii

■ Miejsce walk 1 kompanii Dzielnicy A, ul. Wielka. Stąd żołnierze AK skierowali się w stronę Wilczej Łapy

Fot. Jan Bułhak, zbiory Muzeum Fotografii

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum Historyczne w Lublinie

ZDOBYCIE MEJSZAGÓŁY I BITWA POD KRAWCZUNAMI

MEJSZAGÓŁA

W południe 7 lipca Zgrupowanie AK Nr 2 „Węgiełnego” nawiązało kontakt z sowiecką 277. Dywizją Piechoty. Następnego dnia zwiad doniósł, że przez Mejszagółę w stronę Wilna idzie niemiecka pancerna odsiecz w składzie ponad 100 czołgów. Polacy wraz z Sowiecami obsadzili pozycje obronne, które były bombardowane przez Luftwaffe. 8 i 9 lipca dochodziło do potyczek z Niemcami, w których żołnierze Armii Krajowej wzięli do niewoli 150 jeńców i zdobyli baterię haubic. W nocy z 10 na 11 lipca nastąpił wspólny z czerwonarmiistami atak na Mejszagółę uwieńczony sukcesem. Polskie oddziały, mimo niemieckich kontrataków, zdobyły ciężki sprzęt i tabory. Dowódca 277. DP generał major S. T. Gładyszew, Bielin przekazał po walkach list Polakom: „Podziękowanie. Majorowi „Węgiełnemu” i całemu zgrupowaniu, dziękuję za wyróżniającą się walkę przeciwko Niemcom. 12 lipca 1944 r.”.

ZWYCIĘSTWO POD KRAWCZUNAMI

Wilno zostało zdobyte przez chwilowo sprzymierzone siły sowieckie i polskie, jego okoliczności zostały zajęte przez Armię Czerwoną. Część sił niemieckich, ok. 3 tysiące żołnierzy, dowodzonych przez komendanta Wilna generała Reimera Stahela, zdolała nocą z 12 na 13 lipca 1944 r. przerwać sowiecki pierścień okrażeń i skierowała się na zachód. Pod Krawczunami natknęły się one na jednostki Zgrupowania Armii Krajowej Nr 2 mjr. „Węgiełnego”. Polskie oddziały liczące blisko 3 tysiące ludzi w dniach od 8 do 12 lipca 1944 r. prowadziły antyniemieckie działania na północ od Wilna. 13 lipca 1944 r. w rejonie Krawczunów-Nowosiółki oddziały „Węgiełnego” stoczyły z uchodzącymi Niemcami bitwę, zadając im duże straty. Bohaterski bój stoczyła 4 Brygada AK pod dowództwem „Renina”, która walczyła z doborowym oddziałem niemieckich spadochroniarzy. Według prawdopodobnie przesadzonych ocen w całej bitwie miało poleć kilkuset Niemców, ok. pół tysiąca wzięto do niewoli. W boju tym zginęło ok. 100 żołnierzy Armii Krajowej, wśród nich dowódca 1. Brygady Armii Krajowej por. Czesław Grombczewski „Jurand”.

Był to ostateczny bój w ramach akcji „Burza” na Wileńszczyźnie.

■ Odpoczynek żołnierzy 6. Brygady AK w marszu do Puszczy Rudnickiej. Pierwszy z prawej – dowódca 1. kompanii ppior. Henryk Męszczyński „Dziegień”.
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Żołnierze 4. Brygady AK „Narocz”, którzy pod Krawczunami starli się w boju z wyborowymi jednostkami niemieckimi.
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Longin Wojciechowski „Ronin”, dowódca 4. Brygady AK „Narocz”, ze swoimi żołnierzami. Po bitwie pod Krawczunami został awansowany do stopnia kapitana.
Fot. Zbiory Tomasza Kozłowskiego

■ Grupa żołnierzy 4. Brygady Wileńskiej „Narocz”.
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

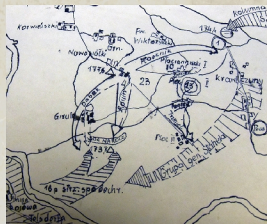
■ Grupa żołnierzy polskich i sowieckich maszerująca ul. Wielką w Wilnie. Podczas lokalnych walk z Niemcami często dochodziło do tymczasowych sojuszy pomiędzy Polakami a Sowiecami – podczas ataku na Wilno, w samym Wilnie i pod Mejszagółą, Polacy nie wiedzili wówczas, że wspólna walka dla nich zakończy się uwięzieniem, a nierzadko i śmiercią z rąk niedawnych „sojuszników”.
Fot. Zbiory Pawła Rokickiego

■ Opaska uczestnika operacji „Ostra Brama” rotmistrza Zygmunta Augustowskiego ps. Lanca, dowódcy Kedywu m. Wilna.
Fot. Marcin Orłowski, Zbiory Marka Wachnika

■ Msza polowa w maju 1944 r. Z opaską na rękawie por. Czesław Grombczewski, dowódca 1. Brygady AK, który poległ pod Krawczunami i jego zastępcą Roman Karab-Zebryk, ostatni dowódca brygady – po operacji „Ostra Brama” przez trzy lata więziony w ZSRB.
Fot. Zbiory Wojskowego Biura Historycznego

■ Schemat działań bojowych Zgrupowania AK Nr 2 z 13 lipca 1944 r. w bitwie pod Krawczunami. Rysunek dowódcy 1. Brygady AK por. Romana Karab-Zebryka.
Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Grupa żołnierzy 1. Brygady AK, czerwiec 1944 r.
Fot. Zbiory Wojskowego Biura Historycznego

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum
Historyczne
w Lublinie

STRATY

ZNISZCZENIA W MIEŚCIE

Wzmocniony w ostatniej chwili garnizon niemiecki spodawał, że ani plan Armii Krajowej, żeby zdobyć Wilno z zaskoczenia, ani sowiecki plan szybkiego zdobycia miasta, nie powiodły się. Do pokonania armii niemieckiej wykorzystano lotniczo bombowe i ciężką artylerię, powodując znaczne straty w zabudowie. W gruzach leżą wiele domów mieszkalnych i gmachów użyteczności publicznej.

Zniszczone zostały strategiczne obiekty Wilna: lotnisko Porubanek wraz z terminalem obsługi pasażerów, stacja kolejowa oraz trzy mosty na Wilii. W wyniku pożarów spłonęły gimnazja – Adama Mickiewicza oraz króla Zygmunta Augusta. Część obiektów cywilnych została celowo podpalona przez oddziały niemieckie za pomocą miotaczy ognia. Miał być to odzew na wrogie nastawienie ludności cywilnej wobec okupanta. Gaszenie pożarów było niezwykle trudne, gdyż podczas walk zniszczono przepompownie, co uniemożliwiało wodociąg.

STRATY POLSKIE

W zaciętych walkach o miasto poległo wielu żołnierzy i cywilów. W szturmie Wilna 7 lipca zginęło ok. 200 żołnierzy ze Zgrupowania Armii Krajowej Nr 1. i Nr 3. Największe straty poniosła 8 Brygada „Szczerecha” AK. III i VI batalion 77. Pułku Piechoty AK (każda jednostka po co najmniej 50 zabitych), 9 Brygada AK (40 zabitych). Jednostki Garnizonu Miasta AK poniosły straty – 150–200 zabitych. W czasie bitwy pod Krzywczanami – Nowosiólkami nieodwracalne straty polskie miały wynosić 70–100 żołnierzy AK. Czyli łącznie zginęło ok. 500 żołnierzy Armii Krajowej – co dwudziesty biorący udział w operacji „Ostra Brama”. Liczba rannych sięgała setek żołnierzy.

Polacy ginęli nie tylko z rąk niemieckich czy w przypadkowych starciach z Armią Czerwoną, biorącą czasami Polaków za Wehrmacht, ponieważ żołnierze Armii Krajowej często korzystali z niemieckiego sprzętu i mundurów. Od początku na polskich partyzantów (dających w stronę Wilna polowały sowieckie oddziały partyzanckie, a później również regularne rosyjskie jednostki wojskowe i policyjne. Nieznane są dokładne straty ludności, szacuje się, że w toku działań wojennych zginęło ok. tysiąca cywilnych mieszkańców miasta.

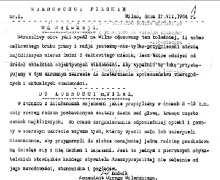
STRATY SOWIECKIE I NIEMIECKIE

Rosjanie stracili w trakcie tygodnia walk na przedpolach miasta i w Wilnie ok. 5 tys. zabitych, 8–10 tys. zostało rannych. Zniszczeniu uległ liczny sprzęt bojowy, całkowicie spłonęło 80 czołgów. Liczba uszkodzonych, wymagających napraw „tanków”, szacowana była na kilkadziesiąt sztuk.

Po wkroczeniu do Wilna Armia Czerwona dokonywała przestępstw wojennych strzelając na pojmanych jeńców. Od kilkuset do tysiąca rannych Niemców zostało zastrzelonych przez czerwonoarmistów w szpitalu wojskowym na Zakręcie. Egzekucje miały miejsce w innych częściach Wilna i Sowieci nawet nie próbowali ich ukrywać. Duża część mordów odbywała się w rejonie Góry Zamkowej, ciała rozstrzelanych wrzucano do rzeki Wilii, na której unosiły się przez kilka dni. Liczba poległych w walkach, zamordowanych po zaprzestaniu działań bojowych, zmarłych w sowieckiej niewoli, jest trudna do określenia. Przyjmuje się różne szacunki strat niemieckich, od kilku do nawet 10 tys. poległych, zamordowanych i wziętych do niewoli.

SKALA UCZESTNICTWA W OPERACJI WILEŃSKIEJ 3. FRONTU BIAŁOBRUSKIEGO

Latem 1944 r. na całym obszarze działania operacji wileńskiej 3. Frontu Białobruskiego (jego prawego skrzydła) walczyło ok. 125 tys. Niemców, ok. 15 tys. Polaków i ok. 210 tys. Sowietów. Walki toczyły się na obszarze ok. 20 tys. km². Co piętnastym żołnierzem walczącym przeciw Niemcom był żołnierz polski z AK. Stosunek ilościowy żołnierzy Wehrmachtu do żołnierzy Armii Krajowej – wynosił 8:1. W czasie operacji „Ostra Brama” w Wilnie i w jego najbliższych okolicach, przeżyło 17 tys. Niemców, wystąpiło ok. 5 tys. Polaków, tu porcje walczących stron wynosiły ok. 3:5:1. Trzeba jednak pamiętać o wielkiej przewadze uzbrojenia po stronie niemieckiej i o tym, że na końcu zdecydowanym zwycięzcą tej wojennej operacji była jednak Armia Czerwona – która nie tylko pokonała Niemców, ale też i Polaków.

Fragment konspiracyjnych „Wiadomości Polskich”, nr 1 z 17 lipca 1944 r., opisujących straty, jakie poniosło Wilno w walkach o jego wyzwolenie i z apelem płk. Lubosława Krzeszowskiego „Ludwika” – „Do ludności m. Wilna” o pomoc tym, którzy stracili dobytek

Zbiory Jacka A. Żurawskiego

„Niepodległość” nr 46 z 2 listopada 1944 r., wydawana w konspiracji w Wilnie podczas okupacji sowieckiej. Na pierwszej stronie tekst ku pamięci żołnierzy polskich – poległym w walkach, rozstrzelanym w Warszawie, Lwowie, Wilnie, Poznaniu oraz zamęczonym w obozach koncentracyjnych i łagrach Gestapo i NKWD

Zbiory Jacka A. Żurawskiego

Kłódka przemawia do żołnierzy 8 Brygady Wileńskiej AK nad mogiłą poległego
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

Żołnierze 13. Brygady Wileńskiej AK stoją z wiekami nad mogiłą
Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

Upamiętnienie gen. Aleksandra Krzywczanowskiego „Wilka” i żołnierzy Okręgów Wileńskiego i Nowogrodzkiego Armii Krajowej. Kościół garnizonowy pw. Św. Elżbiety we Wrocławiu

Fot. Marcin Orłowski

Kolumna jeńców niemieckich prowadzonych przez czerwonoarmistów przechodzi przez Ostrą Bramę, Wilno, 13 lipca 1944 r.
Fot. Jakub Chalip/RGAKFD

Zniszczona ulica ul. Straszuna
Fot. Jan Buhak, zbiory Muzeum Fotografii

Ulica Jasińskiego, na pierwszym planie w ruinie biblioteka publiczna im. Tomasza Zana
Fot. Jan Buhak, zbiory Muzeum Fotografii

Zniszczony most na Antokolu nad Wilią
Fot. Jan Buhak, zbiory Muzeum Fotografii

Ruiny domów, ul. Jatkowa
Fot. Jan Buhak, zbiory Muzeum Fotografii

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum Historyczne w Lublinie

OPADA MASKA „SOJUSZNIKA”

BIAŁO-CZERWONE FLAGI W WILNIE

13 lipca na Górze Zamkowej powiewała biało-czerwona flaga, została stamtąd usunięta przez czerwonoarmistów. Na terenie całego Wilna również eksponowano barwy narodowe, najwięcej i najdłużej widoczne były one w dzielnicy Kałwaryjskiej. W pierwszych dniach po zakończeniu operacji „Ostra Brama” na ulicach można było spotkać regularne patrole żołnierzy Armii Krajowej z biało-czerwonymi opaskami na rękawach. Od 15 lipca sytuacja stawała się jednak coraz bardziej napięta. Do miasta przybywali funkcjonariusze NKWD i polscy żołnierze mimo protestów były robotników. Ulice zaczęły patrolować milicja złożona z dawnych sowieckich partyzantów.

POCZĄTKOWY STOSUNEK CZERWONOARMISTÓW DO POLAKÓW

Stosunek zwykłych żołnierzy Armii Czerwonej do Armii Krajowej czy też, jak nazywaliśmy ich w tym okresie radziecka propaganda – „białopolaków”, był początkowo pozytywny. Zwykli żołnierze doceniali pomoc polskich partyzantów w czasie walk, dochodziło do bratania oraz wspólnych uroczystości. Do miasta wkroczyli jednak oddziały NKWD, przed którymi żołnierzy AK ostrzegali nawet szeregowi czerwonoarmiści. 15 lipca na murach miasta rozlepiono obwieszczenia informujące o przysymonym pobożnie mieszkańców do Armii Czerwonej. ZSRS uważał tereny Litwy wraz z Wileńszczyzną za swoje własne terytorium.

POROZUMIENIE Z GEN. IWANEM CZERNIACHOWSKIM

Po zdobyciu Wilna 13 lipca dowództwo sowieckie nakazało żołnierzom AK opuścić miasto, co też nastąpiło 15 i 16 lipca. Polak Krzyżanowski „Wilki” rozkazał przeprowadzić oddziały na skraj Puszczy Rudnickiej, a sam udał się do kwatery radzieckiej do wódzy gen. Czerniachowskiego „Wilki” uzyskał od Sowietów obietnicę, że ci dostarczą wyposażenie, które umożliwi sformowanie z żołnierzy Armii Krajowej – dywizji piechoty i brygady kawalerii. Na wzór przedwojenny miała to być wileńska 19 Dywizja Piechoty i Wileńska Brygada Kawalerii. Polacy zostali zapewnieni przez Sowietów, że przyjęcie sprzętu wojskowego nie jest związane z żadnymi sowieckimi żądaniami politycznymi.

PODSTĘP SOWIETÓW

16 lipca płk Krzyżanowski wraz z grupą oficerów został zaproszony na spotkanie w sprawie podpisywania porozumienia w dniu następnym. Do spotkania 17 lipca jednak nie doszło, najpóźniej w Wilnie Sowietci zatrzymali płk. Aleksandra Krzyżanowskiego wraz z sześcioma innymi. Teodorem Cielisem, a następnie we wsi Bogusze aresztowali 26 polskich oficerów i podoficerów, w tym wielu dowódców Brygad. Obawiając się dalszych działań NKWD brygady wileńskie i bataliony nowogrodzkie w nocy z 17 na 18 lipca wyruszyły do Puszczy Rudnickiej. Zdziśniętym aresztowanymi polskie dowództwo zakładało, że uda im się wycofać na zachód unikając komunistycznych represji. NKWD szczegółowo zaplanowało operację uniemożliwienia Armii Krajowej. Drogi do Puszczy Rudnickiej i samą Puszczę otoczyły oddziały frontowe i jednostki NKWD. Nie było szans na przedarcie się przez kordon wojsk sowieckich i dalszy marsz na zachód. Do sowieckiej niewoli dostało się ok. 9 tys. oficerów i żołnierzy Armii Krajowej. Na tych, którzy uknęli, urządzano oblavy.

DALSZE LOSY

Polaków początkowo uwięziono w obozie w Miednikach znajdującym się 30 km od Wilna. Sowietci liczyli, że uda się im zmusić żołnierzy Armii Krajowej do wstąpienia do zorganizowanej przez polskich komunistów za zgodą Stalina – Armii Berlinga. Po generalnej odmowie zaczęto wywozić zatrzymanych w głąb ZSRS lub przymusowo wcielono do 361. Zapasowego Pułku Strzelckiego Armii Czerwonej, którego zadaniem byłym było wyciągnięcie lasów pod Moskwę. Wilnu, nie tylko oficerów, zostało skazanych na dożywotnie roboty – na zesłanie do łagrow np. do Warkuty. Fatalne warunki bytowania, ciężka praca, represje były powodem wysokiej śmiertelności wśród zesłanych. Ci, którzy przeżyli, latami wracali do komunistycznej Polski. Ostatnie, większe grupy żołnierzy AK z zesłania, trafiły do kraju dopiero w 12 lat po operacji „Ostra Brama” i po uwięzieniu – w 1956 r. Przypominają się tu słowa Mickiewiczańskiego poematu: „Tak nas powróciś cudem na Ojczyzny łono”.

W KRAJU

W tym samym czasie polskie władze komunistyczne represjonowały wielu żołnierzy i oficerów wileńskiej Armii Krajowej. Trafiali oni na wiele lat do więzień przechodząc wcześniej ciężkie śledztwa, tortury w katowniach Urzędu Bezpieczeństwa. Przykładem może być tu los komendanta Okręgu AK Nowogródek Stanisława Ścieszaka, który został najpierw skazany na karę śmierci, karę tę następnie zamieniono mu na dożywocie, ostatecznie wyszedł z więzienia po 10 latach w 1957 r. Takiego „szczęścia” nie miało wielu innych dowódców lub szarych żołnierzy z Wileńszczyzny, którzy zostali zamęczeni w śledztwach i więzieniach, powieszeni, rozstrzelani wyrokami komunistycznych sądów. Wśród tych, którzy stracili życie znaleźli się m.in. kpt. Gracjan Fróg, dowódca 3 Wileńskiej Brygady AK, płk Aleksander Krzyżanowski, komendant Okręgu Wileńskiego AK, ppłk Antoni Olechnowicz, komendant Armii AK miasta Wilna, mjr Zygmunt Szendzielarz, dowódca 5 Wileńskiej Brygady AK.

■ Artefakty z więzień i łagrow sowieckich przywiezione do Polski przez wileńskich żołnierzy. Fot. Andrzej Dyszyński, zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Antoni Olechnowicz, „Pohorecki”, dowódca Zgrupowania AK Nr 1, atakującego Wilno w ramach operacji „Ostra Brama”. Zdjęcie więźniem z 1948 r. Skazany wyrokiem Komunistycznego Sądu Wojskowego na karę śmierci, którą wykonano w 1949 r. Jego szczątki odnaleziono dopiero w 2014 r.

Fot. Archiwum IPN

■ Wspólne rozmowy czerwonoarmistów i żołnierzy z Armii Krajowej, Wilno, lipiec 1944 r. Fot. ITAR-TASS

■ Żołnierze 6. Samodzielnej Brygady Dyspozycyjnej AK maszerują przez Puszczę Rudnicką licząc, że uda im się uciec z sowieckiej oblavy, 18 lipca 1944 r.

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Grupa oficerów AK internowanych przez Sowietów w obozie (specjalnie NKWD nr 178 Dągliewo). Drugi od lewej siedzi por. Kazimierz Krauze „Wawrzeczek” dowódca 24. Brygady AK, trzeci ppor. Czesław Budwicz „Topór”, zastępca dowódcy 24. Brygady AK

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Dowódca 3. Brygady AK kpt. Gracjan Fróg dokonuje konno przeglądu swoich żołnierzy. Siedem lat później został zamordowany przez władze komunistyczne (w 1951 r.) w więzieniu na Mokotowie

Fot. Archiwum IPN

■ Miedniki Królewskie, oboz internowania przez Sowietów żołnierzy Armii Krajowej. Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Kadra 24. Brygady AK „Dryświaty”, rozbrojonej przez Sowietów i umieszczonej w obozie w Kupczelach k. Opsy, lato 1944 r. Trzeci od lewej: ppor. Michał „Białokur, Łach”, komendant Obwodu AK „Brasław” (27 stycznia 1945 r. popełnił samobójstwo w areszcie NKWD). Piąty od lewej: ppor. Kazimierz Krauze „Wawrzeczek”, dowódca 24. Brygady AK, zesłany do sowieckich łagrow na 4 lata, w 1948 r. powrócił do Polski, w 1950 r. został skazany ponownie przez komunistyczny sąd na kolejne 8 lat więzienia. Ponad 20 żołnierzy 24. Brygady AK zostało wywiezionych do Kaługi pod Moskwę i siłą wcielonych do Armii Czerwonej

Fot. Zbiory Pawła Rokickiego

■ 13 lipca 1944 r. Plac Katedralny po walkach. W tle zamkowa baszta Głębimnia z powiewającą flagą – być może jeszcze biało-czerwoną

Fot. Jakow Chalip/RGAKFD

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum Historyczne w Lublinie

Sowieci zaprowadzili swoją władzę przy pomocy zbrodni i represji. Pozostałych na terenach sowieckiej Litwy-Polaaków, przymusowo wysiedlono z Wilieńskiego i Kowieńskiego w latach 1944-1946. Represje te dotknęły w sumie 150 tys. osób. Większość przemieszczonych osiadła w województwach olsztyńskim, gdańskim, wrocławskim, na ziemiach Odysyńskich. Osadzała z wojennej katedry kadry wileńskiego Uniwersytetu Stefana Batoryego trafiała w dużej części do Torunia, co przyczyniło się do powstania Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Mimo zatrzymania wielu żołnierzy AK przez Sowietów, walka była kontynuowana. Tylko od końca grudnia 1944 r. na Wileńszczyźnie, a zwłaszcza w okolicach Puszczy Głodziej, działało nadal ok. 60 polskich oddziałów Armii Krajowej. Toczyły one boje z wojskami NKWD, ochraniały polską ludność przed represjami i rabunkami. Głównymi akcjami były rozbiście aresztu NKWD w Ejszyszkach w grudniu 1944 r. i uwolnienie stamtąd 34 więźniów czy odbicie z kł młłicy w Popiszkach 200 osób przeznaczonych na wywózke. Sowieci zwalczali Polaków za pomocą nie tylko regularnej armii, ale również tworzyli pozorowane grupy partyzanców, które nawiązywały kontakt z oddziałami AK, a następnie uczestniczyły w ich zniszczeniu.

Zima 1944/1945 polscy w walkach stoczyli żołnierzy Armii Krajowej, a także polskich cywilów, tysiące ujętych osób zostało wywiezionych na Wschód.

Panswa „Wielkiej Róży” ustaliła ostatecznie w Poczdamie, że wschodnia granica Pol-
 szczybieg będzie wzdłuż jednego z wariantów „linii Curzona”. Dla Słonia była
 oczywiście to trudne do zaakceptowania najgorsze rozwiązanie. Wskazywał na nie
 oczywiście „Ostra Brama”, która miała zakończyć się samodzielnie. Józef
 Włna prz Polaków, przeżył to, że, to zamierzenia swojego dyktatora zosta-
 ła zrealizowane bez problemów. Rząd brytyjski podkreślał, że nigdy nie udzielił
 swemu władcy gwarancji co do Włnszczyzny. Aby nie podważyć zaufania do Amila
 Czerwonego nie siał niepokoju w szeregach jego alianckich, w tym w Polskich Siłach
 Zbrojnych na zachodzie. Brytyjczy wprawdolił czasowe ograniczenie w informo-
 waniu o przebiegu operacji „Ostra Brama” i wydziarzeniach po niej następujących.

Szwedzi zdecydowali, że ZRSO zostanie stolicą Wielkiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej należące do Włnsz (podporządkowanej władzom w Moskwie. Po zakończeniu II wojny światowej rząd sowieński rozpoczął działania mające na celu zintegrowanie Włnsz z ZRSO. W niektórych przypadkach przeniesienie było dobrowolne, odbywało się nawet na wniosek Polaków. Nie wszyscy chcieli jednak nigdy wyjechać – Polacy mieszkający na obszarach wiejskich zostali zmuszeni do pozostania w Włnsz. W 1945 roku w Włnsz przeprowadzono pierwszy spis ludności. W Włnsz – w centrum zlokalizowany pomnik na cześć zdobywców miasta i kazi żołnierzy AK – sowieńskiego generała Czerniachowskiego. Miał to być znak dla mieszkających tam Polaków i Litwinów, kto jest faktycznym władcą Włnsz. Czerniachowski nie żył, ale jego imię zostało nadane miastu i Polscy mieszkańcy Włnsz, zdemontowali ten pomnik, który stał się symbolem nędzy i nędzy, w listopadzie 2015 r.

Z perspektywy polskiej:

Wino – okupacja sowiecka: 19 września 1939 r. – 27 października 1939 r.
Wino – okupacja litewska: 28 października 1939 r. – 14 czerwca 1940 r.
Wino – okupacja sowiecka: 15 czerwca 1940 r. – 23 czerwca 1941 r.
Wino – okupacja niemiecka: 24 czerwca 1941 r. – 12 lipca 1944 r.
Wino 13 lipca 1944 r. – 16 lipca 1944 r., w rękach polskich i sowieckich
Wino – okupacja sowiecka: 17 lipca 1944 r. – 11 marca 1990 r.
Ostatni sowiecki żołnierz opuścił Utulę 31 sierpnia 1993 r.

Zdjęcia z okresu II RP – Trzy Krzyże w Wilnie upamiętniające zamordowanych za wiarę franciszkanów w XIV w. – jeden z symboli miasta. Pomnik Trzech Krzyży stojący na wzgórzu odsłonięto w 1916 r. W 1950 r. komunistyczne władze wysadziły Krzyże w powietrze. Pomnik został odbudowany w 1989 r.

Fot. Jan Bulhak, zbiory Biblioteki Narodowej, Fot. Ludwik Sobalski, Archiwum IPN

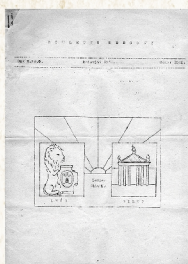

Urząd do Spraw Repatriacji i Rewindykacji Zabytków – miał swoją siedzibę w wileńskim Ratuszu. Pracował w nim m.in. prof. Jerzy Hoppen, wykładowca Uniwersytetu Stefana Batorego, który następnie został „repatriowany” do Polski. Trafił na długie lata do Torunia, Wilno 1946 r

Fot. Zbiory Biblioteki Narodowej

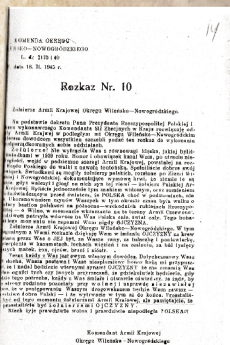

Sowiecki oddział partyzancki na ulicy w Wilnie. W tle zniszczony czołg T-34, lipiec 1944 r.
Fot. Wielikzanin/RGAKFD

Biuletyn Kresowy wydawany w konspiracji antykomunistycznej na południu Polski w latach 1945–1946. Na okładce widnieją rysunki – bazy trzymające archa, herb Lwowa i lawy architektoniczne św. Stanisława i św. Władysława w Wilnie. Redaktor pisma Kazimierz Próchnicki został w 1946 r. skazany przez komunistyczny sąd na 10 lat więzienia.

Zbiory Marcina Orłowskiego

Rozkaz nr 10 rozwiązujący oddziały Armii Krajowej w Okręgu Wileńsko-Nowogródzkim, z dn. 18 lutego 1945 r., wydany przez komendanta Okręgu mjr. Stanisława Heilmana „Wileńczyka”

Zbiory Jacka A. Żurawskiego

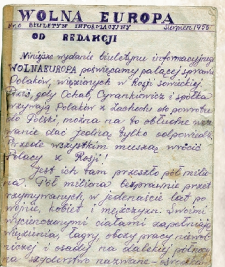
Por. Adam Boryczka „Tońko” (z prawej) i ppor. Henryk Meszczyński „Dziewic” prowadzą oddział „Solca” w kierunku Puszczy Rudnickiej. Oddział liczył w pewnym momencie nawet 150 żołnierzy, działał co najmniej do końca 1944 r.

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu
Wilno „Wiano”

Obozowisko oddziału ppor. Anatola Radziwonika „Olecha”, który operował w latach 1945–1949 na obszernym terenie pomiędzy Grodnem, Wilnem, a Nowogródkiem, Uroczysko Choriaczy Bór, 1948 r.

Fot. Zbiory Kazimierza Krajewskiego

Tablica umieszczona na dworcu kolejowym w Toruniu upamiętniająca przybycie do grodu Kopernika Polaków z Wileńszczyzny w 1945 r.
Fot. Marcin Orłowski

Antykomunistyczne pismo konspiracyjne „Wolna Europa” przepisywane ręcznie w Wilnie. Na pierwszej stronie tekst o pół miliona Polaków przebywających od 11 lat na zesłaniu w ZSRS, Wilno, sierpień 1956 r.

Zbiory Marcina Orłowskiego

Muzeum
Historyczne
w Lublinie

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

 Muzeum
Historii
w Lublinie

WILEŃSZCZYZNA: KONSPIRACYJNA PRASA I RADIO

WYDAWNICTWA KONSPIRACYJNE W POLSCE

W latach 1939–1945–1956 na terenach okupowanej Polski w konspiracji antyniemieckiej ukazywało się ok. 1200 tytułów prasy podziemnej, w konspiracji antykomunistycznej – ok. 600 tytułów prasy podziemnej.

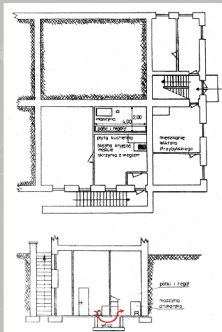
SŁOWO PODZIEMNE NA WILEŃSZCZYZNIE

W Wilnie, w okresie od wkroczenia armii sowieckiej do wkroczenia armii niemieckiej (19.09.1939–24.06.1941), ukazywało się kilkanaście tytułów polskiej prasy podziemnej. Evenementem wśród działań konspiracyjnych była radiostacja podziemna „Wolność”, która nadawała w grudniu 1939 r. co najmniej 4 audycje dla polskich słuchaczy, a pierwszy nadany serwis informacyjny rozpoczął się od słów spikera: „Halo, Halo! Tu Polskie Radio Wilno”.

Podczas konspiracji antyniemieckiej od czerwca 1941 do lipca 1944 r. na Wileńszczyźnie pojawiło się ponad 40 tytułów podziemnych. Rekordowy był tu 1944 r. tuż przed operacją „Ostra Brama”, gdy ukazywało się około 35 tytułów. Niektóre z nich osiągały nakłady nawet 3000 egz. („Niepodległość”, „Polska w Walce”). Swoje czasopisma miały też partyzanckie Brygady Armii Krajowej – w 4. Brygadzie AK wydawano „Echa Leśne”, w 5. Brygadzie AK – „Naprzód”, „Partyzant”. W 1945 r. już pod okupacją sowiecką, podziemną działalność wydawniczą prowadziły nadal co najmniej 4 redakcje. Łącznie na Wileńszczyźnie w okresie II wojny światowej zidentyfikowano prawie 60 tytułów prasy konspiracyjnej.

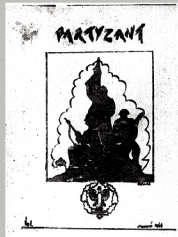
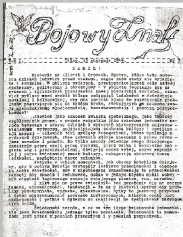
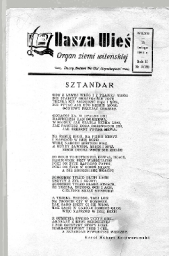
Przykładowe tytuły konspiracyjnej prasy wileńskiej: „Jednością Siłni”, „Jutro Polski”, „Kronika Wileńska”, „Ku Polsce Chrobrzych”, „Na Zew Ziemi Ojczystej”, „Nasza Wieś”, „Niepodległość”, „Za Naszą i Waszą Wolność”.

DRUKARNIA WILEŃSKA „FARBA F”

Plan drukarni Armii Krajowej „Farba F” przy ul. Filareckiej 9 w Wilnie. Zeby wejść do tajnego pomieszczenia trzeba było przesunąć skrzynię z węglem stojącą na metalowej blasze przy kuchni, następnie wyjąć z podłogi blachę przybitą gwoździami do przykrytych odpowiednio belek, wtedy dopiero pojawiała się przejście do kanału, który dodatkowo był zamknięty z drugiej strony przykrywą wazu. Takie maskowanie sprawdziło się doskonale i drukarnia nie została odkryta, mimo szczegółowej rewizji przeprowadzonej przez Gestapo w domu.

Za: Piotr Pietkiewicz „Farba F”, Gdańsk 1983 r. (wydawnictwo berdeitrowe)

Władysław Salata „Łazik” i Andrzej Pluciński „Okularnik” z 8. Brygady AK przy maszynie drukarskiej w Dziwieniskach przy ul. Gieranowskiej
Fot. pchor. Tadeusz Butkiewicz „Hermes”

Prasa wileńska: „Nasza Wieś”, „Jednością Siłni”, „Droga Wolności” (zbiory Marcina Orłowskiego), „Na Zew Ziemi Ojczystej” (zbiory Muzeum Okręgu Wileńskiego Armii Krajowej „Wiano”), „Bojowy Znak”, „Partyzant” (kopie w zbiorach Jacka A. Żurawskiego)

Tablica z wizerunkiem Matki Boskiej Ostrobramskiej i prośbą o modlitwę za obrońców Kresów Rzeczypospolitej. Jasna Góra, Częstochowa
Fot. Marcin Orłowski

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum Historyczne w Lublinie

„NIEPODLEGŁOŚĆ” I TAJNE WILEŃSKIE DRUKARNIE

PISMO KONSPIRACJI WILEŃSKIEJ – „NIEPODLEGŁOŚĆ”

„Niepodległość. Organ Ziemi Wileńskiej” – najważniejsze pismo Armii Krajowej na Wileńszczyźnie nie o nakładzie sięgającym kilka tysięcy egzemplarzy. Od lipca 1942 do stycznia 1945 r. ukazało się 50 numerów. Redaktorem naczelnym był dr Jerzy Dobrzański ps. „Maciej”. W skład redakcji wchodził m.in. Jerzy Wreński, Zofia Dunin-Borkowska, Maria Sadowska, Eugeniusz Gulczyński. Z redakcją współpracował również rektor Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie prof. Witold Stanisławski. W ramach czasopisma ukazywał się dodatek „Nasza Wieś”. Nakład ostatniego 50 numeru nie został rozkolportowany, rozpoczynał go artykuł pod zaniemnym tytułem „Nec mergitur” nawiązujący do obrazu wileńskiego malarza Ferdynanda Ruszczyca i łacińskiej sentencji: „razu nim fata, tunc non tonitru”. „Niepodległość” była odnajwana w Wilnie w podziemnych drukarniach, które mieściły się pod kilkoma różnymi adresami o konspiracyjnych nazwach: „Farba F” (ul. Filarecka), „Farba W” (ul. Szkapłerska), „Farba T” (ul. Strycharska).

W KONSPIRACJI SOLIDARNOŚCIOWEJ O KONSPIRACJI AKOWSKIEJ

Wojenne dzieje wileńskiej drukarni „Farba T” opisał w książce jej szef, żołnierz Armii Krajowej, Piotr Pietkiewicz. Książka ta została wydana dopiero w 1983 r. w działającym poza zasięgiem komunistycznej cenzury gdańskim wydawnictwie „Druk”, jej drukarzem był Marek Wachnik.

■ „Farba T” P. Pietkiewicz. Książka o konspiracyjnych drukarniach w Wilnie z czasów II wojny światowej, wydrukowana w gdańskiej konspiracyjnej drukarni w czasach stanu wojennego

Zbiory Marcina Orłowskiego

■ Jerzy Dobrzański „Maciej”, redaktor naczelny najważniejszego wileńskiego pisma konspiracyjnego „Niepodległość”

Fot. Zbiory Muzeum Armii Krajowej Okręgu Wilno „Wiano”

■ Ryszard Konikiewicz, żołnierz AK z Wilna ps. „Huragan”, uczestnik tajnych kompletów, prowadził działania wywiadowcze, sporządził m.in. plan rozmieszczenia wojsk niemieckich w dzielnicy „B” w Wilnie. Brał udział w walkach w czasie operacji „Ostra Brama”. Po zajęciu Wileńszczyzny przez Sowiecie pozostał w konspiracji do stycznia 1945 r. Projektant tajnej drukarni dla „Solidarności” w czasach stanu wojennego

Fot. Wilno 1944, tuż przed operacją „Ostra Brama”, zbiory Marka Konikiewicza

DOŚWIADCZENIA WILEŃSKICH AKOWSKICH DRUKARŃ I STAN WOJENNY.

Zainspirowany dziejami i rozwiązaniami technicznymi stosowanymi w wileńskich konspiracyjnych drukarniach, inżynier Ryszard Konikiewicz, dla podziemnej „Solidarności” w Toruniu, zaprojektował w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku specjalne piwniczne pomieszczenie dla maszyn drukarskiej. Było ono wyizolowane, z własną wentylacją, obiegiem wody, ubikacją i zamaskowanym wejściem. Drukowano tam konspiracyjne książki i czasopisma m.in. „Tygodnik Mazowiec”, „Toruński Informator Solidarności”.

■ Otwarte, po zdjęciu maskowania, wejście do tajnej drukarni zaprojektowanej i zbudowanej na wzór wileńskich „Farby F” i „Farby T”

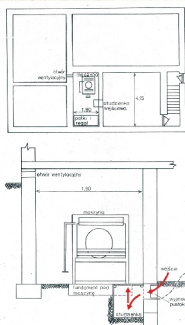
Fot. Jacek Smarz

■ Podziemną drukarnię opuszcza Marek Wachnik, konspiracyjny drukarz książki o wileńskich drukarniach Armii Krajowej z czasów niemieckiej okupacji

Fot. Jacek Smarz

DRUKARNIA WILEŃSKA „FARBA T”

■ Plan drukarni Armii Krajowej „Farba T” przy ul. Strycharskiej 26 w Wilnie. Żeby wejść do tajnego pomieszczenia, trzeba było w pomieszczeniu nowobudowanego domu wykopać przy ścianie dół w płasku o głębokości ok. 25 cm i szerokości 50 cm. Następnie należało wyjąć ze ściany pustaki zakrywające przejście do głębiej na 50 cm studzienki, przez którą można było przedostać się do tajnego pomieszczenia, do którego nie wiodło żadne inne wejście

Za: Piotr Pietkiewicz „Farba T”, Gdańsk 1983 r. (wydawnictwo bezdebitowe)

■ Stanisław Osmański, właściciel domu, w którym znajdowała się drukarnia i Ryszard Musielak, szef podziemnych struktur NSZZ „Solidarność” Regionu Toruńskiego

Fot. Marcin Orłowski

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum Historyczne w Lublinie

ZAMIAST ZAKOŃCZENIA

WILNO

Operacja „Ostra Brama” na Wileńszczyźnie trwała od 7 do 13 lipca 1944 r. Zakończyły ją dwa symboliczne wydarzenia – zawieszenie przez żołnierzy Armii Krajowej biało-czerwonej flagi na baszcie wileńskiego zamku, a następnie rozbiście polskich oddziałów przez Sowietów, uwięzienia i zsyłki.

LWÓW

Podobny przebieg miała akcja „Burza” we Lwowie, gdzie walki o wyzwolenie miasta trwały od 21 do 25 lipca 1944 r. Tam również, tak jak w Wilnie, AK na początku współpracowała z nacierającymi Sowieciami i udało się żołnierzom zdobyć wiele punktów grodu Związku Wiernej Rzeczypospolitej. Białą-czerwoną flagą została przez Polaków zawieszona na lwowskim Rauszu i tak jak ta z Wilna – również była czerwona przez czerwonoarmistów. Lwowski dowództwo AK zostało zaproszone na rozmowy do sowieckiego sztabu – tam nastąpiły aresztowania zakończone kilkuletnim uwięzieniem.

WARSZAWA

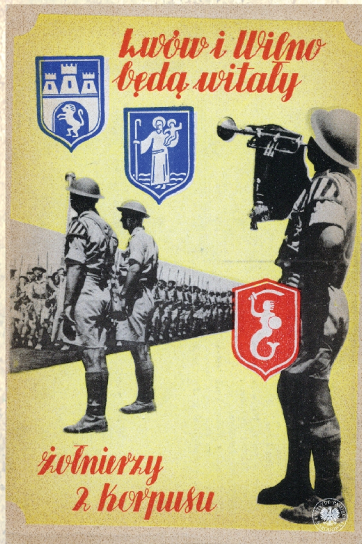
Kilka dni po tych wydarzeniach 1 sierpnia 1944 r. rozpoczęło się Powstanie Warszawskie. 63 dni walk zostało okupione hektombą ofiar, zniszczeniem miasta i trafieniem żołnierzy AK do niemieckich niewoli. Polacy walczyli dwa miesiące przeciwko Wehrmachtowi, Armia Czerwona czekała...

DWÓCH WROGÓW

Oba zbrodnicze systemy – hitlerowski i sowiecki – nie przewidywały wolnej, suwerennej Polski. Przeciwko polskim żołnierzom września 1939 r. wystąpiły dwie totalitarne potęgi – niemiecka i rosyjska. Ukoronowaniem ich sojuszu była wspólna deflacja zwycięstwa 22 września 1939 r. w Brześciu. Po 5 latach wojny, mimo zmian sojuszy, żołnierz niepodległej Polski, żołnierz Armii Krajowej – nadal dla obu najedźców, mimo że już walczących ze sobą nawzajem – żołnierz z białą-czerwoną opaską na ramieniu, wciąż był ich wrogiem.

DNI WOLNOŚCI

Atak oddziałów Armii Krajowej od wschodu na Wilno zakończył się porażką. Walki wewnątrz miasta przyniosły pewien ograniczony sukces. Miasto po 5 latach okupacji było przez kilka dni wolne, na ulicach powiewały polskie flagi, można było głośno, bez obaw, rozmawiać w ojczystym języku. Dla wielu Polaków z Wileńszczyzny były to ostatnie dni wolności w życiu. I może właśnie dla tych chwil warto było przeprowadzić operację „Ostra Brama”.

■ Pocztówka wydana przez Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie. W II Korpusie Tomasz Kozłowski, Kazimierz Krajewski, Marcin Oriowski, Pawła Rokickiego. Ich nadzieję powrotu do ziemi rodzinnej Sowieci rozbił w puch.
Fot. Archiwum IPN

Wykorzystano materiały pochodzące ze zbiorów:

Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Biblioteki Narodowej w Warszawie, Instytutu Pamięci Narodowej, Muzeum Fotografii w Krakowie, Muzeum Okręgu Wileńskiego Armii Krajowej „Wiano” w Łodzi, Narodowego Archiwum Cyfrowego w Warszawie, Rosyjskiego Państwowego Archiwum Dokumentów Filmowych i Fotograficznych w Moskwie, Rosyjskiej Agencji Informacyjnej TASS w Moskwie, Wojskowego Biura Historycznego w Warszawie oraz ze zbiorów prywatnych:

Michała Butkiewicza www.oszmianszczyna.pl, Zbigniewa Charytoniuka, Marka Konikiewicza, Tomasza Kozłowskiego, Kazimierza Krajewskiego, Marcina Oriowskiego, Pawła Rokickiego, Marka Wachnika, Jacka A. Zurawskiego.

Wykorzystano plany i ilustracje:

z wydania konspiracyjnego książki Piotra Pietkiewicza „Farba T”, za zgodą Marka Wachnika z podziemnego Wydawnictwa „Druk” oraz z książki Pawła Rokickiego „Ku Ostrzej Bramie. Wileńska i nowogrodzka Armia Krajowa w obronie ziemi ojczystej” wydanej przez IPN w 2016 r. za zgodą autora.

Zdjęcia współczesne:

Andrzej Dyszyński, Marcin Oriowski, Jacek Smarz, Muzeum Okręgu Wileńskiego Armii Krajowej „Wiano” w Łodzi.

Szczególne podziękowania za pomoc składamy Urzędowi Marszałkowskiemu Województwa Kujawsko-Pomorskiego oraz osobom prywatnym Marcie Drabik, Andrzejowi Dyszyńskiemu, Wojciechowi Grochowalskiemu, Karolowi Oriowskiemu, Pawłowi Rokickiemu, Marcinowi Śwaczynie, Jackowi A. Zurawskiemu.

autor wystawy: Marcin Oriowski

opracowanie graficzne: Jacek Świerad

© Copyright Muzeum Historyczne w Lublinie

dyrektor: dr Marek Zawadzka

■ Uznanie po latach. 1 sierpnia 1966 r., w rocznicę wybuchu Powstania Warszawskiego, przebywający w Wielkiej Brytanii, gen. Tadeusz Komorowski „Bor” ustanowił „Krzyż Armii Krajowej”. Odznaczenie to trafiło do wielu żołnierzy AK uczestniczących w operacji „Ostra Brama”. Krzyż przekazywano często w sposób konspiracyjny, gdyż Służba Bezpieczeństwa przez wiele lat zatrzymywała na granicy nadsyłane odznaczenia i wysyłane za granicę wnioski odznaczonych.

Zbiory Marcina Oriowskiego

■ Granica 5 rozbiór – ZSRS odbiera Polsce 11 milionów obywateli i połowę przedwojennego terytorium wraz z Wilnem i Lwowem. Akcja „Burza” oraz operacja „Ostra Brama” miały temu zapobiec – okazały się bezskuteczne. Antykomunistyczna ulotka wydana w 1944 r.

Zbiory Marcina Oriowskiego

■ Koniec września 1939 r., jedno z zajętych polskich miast na wschodzie. Niemiecki Wehrmacht ściśle współpracuje z sowiecką Armią Czerwoną.
Fot. Archiwum IPN

■ Wilno, lata trzydzieste. Ostra Brama z umieszczonym na niej polskim godłem – Orłem Białym w koronie. Takie Wilno pozostało w sercach wielu – na zawsze.
Fot. Jan Buthak, zbiory Biblioteki Narodowej

OPERACJA „OSTRA BRAMA”

80 LAT PÓŹNIEJ – ODKRYJ HISTORIĘ WILNA

Muzeum Historyczne w Lublinie